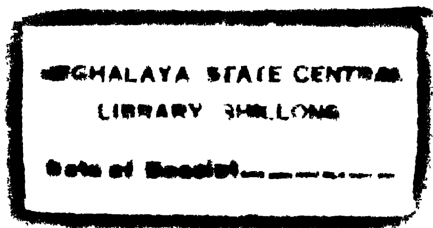
KI SUR NA
KA DUITARA KSIAR

H.W. Sten

1979



MEGHALAYA STATE CENTRAL
LIBRARY SHILLONG
Date of Receipt

KI SUR NA KA DUITARA KSIAR

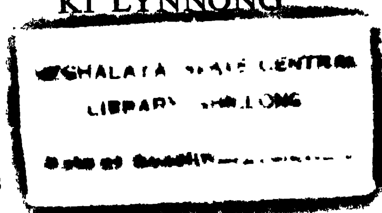
First edition 1962

Second edition 1967

Third edition 1979.

Printed at Scorpio Printers, Mawkhar, Shillong.

KI LYNNONG



PREFACE TO THE SECOND EDITION

THIS BOOK is written according to the syllabus of the High School Leaving Certificate Examination. In preparing this book, care has been taken to make it meet the need of my friends in Khasi and Jaintia Hills who prepare themselves for the HSLC Examination of the Board of Secondary Education, Assam. On the other hand, friends preparing for one of the following examinations, namely, Senior Basic School Examination; Junior and Senior Teachers' Examination of the Basic Education Training Centres in Khasi - Jaintia Hills; and Teachers' Examination of the Normal Training School, Cherrapunjee will find this book indispensable.

In this edition, notes on six of the pieces as translated by Mr. Tham from from which are being read in B.A. classes, also have been included. Teachers teaching the pieces treated of in this book will find it helpful.

The first edition was brought out in 1962 under the title : *Matric. Khasi Poetry Made Easy:* I realise that some of those notes in the first edition are not sufficient to serve as answers to the questions set in the examination. Whatever the standard, in bringing out the edition, I have made myself a pioneer in the field of preparation of notes on these poems. The fact that the present edition is called for shows that more friends are added to me every year. Realising their needs, I have included herein university and Board questions on *Ka Duitara Ksiar* set in the years 1962 to 1966 with model answers.

In pieces like "Kynjai Ha La Ri," "Ki Khun Ka Mariang" and "U Lok Bashisha", instead of summaries, substances or gists, my friends will on the other hand feel, as if they were in my class, because I deliver a lecture instead of dictating notes to them.

Sometimes friends will find paragraphs in italics in this book. Those are meant for advanced students and may be omitted by HSLC candidates.

My special thanks are due to Mr. S.J. Duncan, (Retired from the Indian Administrative Service), for the information he gave me about his ever inspiring poem "Ka Mynsiem Bashynrang", and Tham's "Ki Mawlynnai".

Any suggestion from teachers and readers which will make this book even more useful are cordially invited.

Jaiaw Langsning,
Shillong-2,
17.4.1967.

H.W. STEN.

PREFACE TO THE THIRD EDITION

THIS BOOK was out of print for eleven years. I had not forgotten my readers completely, but new reasons overpowered me these years and took me to hitherto untrodden regions of our literature. I am confident that works produced by me during this long interregnum have benefitted our Khasi reading public.

This edition differs greatly from the second one. Poems as were not composed by Soso Tham, his translation, and the guidance for approaching examination questions have all been excluded. New poems have on the other hand been criticised. I must state clearly that students may not find much help in the present work because the book was prepared with a specific purpose ; to train the mind of the readers for further research about the poet. Moreover, the special field of study in this work is to examine the influence of other poets and writers on Soso Tham. Added to those changes effected, a few hundred copies of the book are being bound with two others, though the third one which I completed first is yet to see the light of the sun. I suggest to my readers that they should not loose heart right now because they will in due course realize the importance of the present edition, it may be at the degree course, and it may be at the time when they prepare for their doctoral theses also.

The loss of the earlier features has been compensated by detailed discussion of facts as those are revealed to the author by the poems themselves. I am sure that with this edition, the book will not escape the attention of literary historians any more.

Garikhana, Shillong, H.W. Sten
October 11, 1979.

I. U DIENG BILAT HIGH SCHOOL

1

U DIENG BILAT u iathuh ba ka sngi bad ka lyer ki shoh ia u, hynrei la katta ruh ki tnat jong u ki pyllar sha suin bad ki thied jong u ki suh shapoh khyndew. U sngew ialade ka khlaw bah wat la u mih tang marwei hajan skul heh ha Shillong bad ba ki jingpyrkhat bakhraw ki ksaid hapoh ka jingmut jong u, hynrei um lah ban pynpaw ia kito ki jingpyrkhat lymda la plie lad ia u. Ki briew ha shnong ki smiej lada kawei na ki tnat jong u ka khein. U iathuh ba ki briew ki ieit ia uba rangbah ka jingmut jingpyrkhat namar ba ka mon bajwat ka shong ha u. U long u badonkam, namarkata, wat la ngi lah ban bein, hynrei ym dei pat ban rat ia u. U kut jingmut ban im kum uta u riew rangbah haduh bakut, bad u khot ia ki nongshong shnong ban peit ia ka nuksa jong u.

2

Ngam put iohi ia ka sien shon banyngkong ia *Ki Poetry Khasi* haduh ba thoh ia kane ruh, hynrei ha ka snem 1931 la ai kyrteng ia kane ka phawar "U Dieng Dieng Eucalyptus High School". Ha ka sien shon bahynriew ia *Ka Duitara Ksiar* ia kane ka lynnong la ai kyrteng "U Dieng Bilat High School". Ha ka snem 1967 nga la thoh ba ngi khot Bilat ia ka United Kingdom bamynta, hynrei na ka Dictionary u Masignor E. Barr la iohi ba ka Bilat ka dei ka England, kaba long tang kawei ka bynta jong ka United Kingdom. Haba bishar ia kata ka kyrteng tynrai ba la ai ia u Dieng, ngi sngewthuh shai mynta ba une u Dieng Bilat u dei u dieng Tyrphin.

Hynrei balei ba la khot ia uta da "U Dieng Bilat"? Ka daw ka long ba la ngeit ba ia une u dieng la rah-symbai na Bilat, kumba rah da u David Scott ia u Phan bad u Sohphoh Nongkhlaw. Ka jaka ba une u dieng u san ka long ha markhap ka Iingmane barim ka Balang Presbyte-

rian ha Mawkhar bad ka Government High School bamynshwa (kaba mynta la pynlong skul da ka Mawkhar Christian High School. Ka jingdon uta u dieng ha kum kata ka jaka ka kren shibun ha ka jingmut u ñongrwai kat haduh ba u la rwai syndon shaphang jong u da ki kyntien bapaw ha kane ka lynnong.

3

Kaba sngew donkam ban bishar hangne ka long ia kita ki jingpyrkhat bakhraw ba don ha u dieng, namar u dawa :

Marwei nga long ka khlaw,
La tang marwei nga mih;
Ki jingpyrkhat bakhraw,
Hapoh jong nga ki khih.

Hato kita "ki jingpyrkhat" ki long ki bakhraw shisha ? Lah ban khmih bniah ia kane ka jingdawa ha ki bynta bapher.

Wei, U Dieng Bilat u don ka jingshlur bad ia kata u la pynpaw ha kaba pyniaryngkat ialade bad bun kiwei pat ki dieng ha khlaw, bad um tieng, um syier ia ka sngi bad ka lyer kiba shoh ia u.

Ar, u iathuh ia ka jingshisha ba don ha ka long briew man briew khamtam eh ha ka jaitbynriew Khasi-Pnar ha kaba ki riew donsap kim shlan ban pynpaw ia kaba ki don namar ba ki babun kim ñiewkor ia kata ka sap bad jingstad jong ki. Namarkata, u riewstad ruh u shu bat ia ka jingstad jong u tang ha lade.

Lai, wat lada uta u riewstad u don eh ka mon ban ban iasam lem ia ka jingstad jong u ha kiwei ruh, lada kiba bat ia ka jingsynshar-khadar bad kiba pynieid ia ka pule ka dangle, bad ka thoh ka tar kim mon ban plie jad ia u, kan shu sah kut tang ha u hi, khamtam haba um don spah ban pynlut hi na lade.

Saw, u Dieng uba la sam bad ba la slem ka ita u long ka jingshngaiñ ia ki briew ruh Ki ban ñeh tngen ha

u haba shoh ka sngi ne slap. U long kum u riew rangbah ia uba u briew ki ñiewkor bad ki ieit; kim kwah ba kawei ka tnat ruh kan kheiñ namar kata hi kan pynsmiej ia ka shnong ka thaw. U riew rangbah u long ka jingshngaiñ ia ki babun namar ba u long u bajynsur mynsiem.

San, u riew rangbah ha ka rynieng ryniot bad ka jingmut jingpyrkhat u long ruh u bapalei mynsiem bad ubym ju kyrkieh ban phai ktien khlem da thew da woh bha ia ki nia baroh. Uba kum uta um ju tieng ia ka basniew ne isih ia ka babha Shisien pat ba u la rai, u ieng skhem ha kata, namar ka mon jong u ruh ka long ka "mon bajwat". Ia uba kum uta u briew, ki samla bad ki rangbah ruh kibym lah ban shim ia ka babha, ki bishni, ki khñium, ki atnud - atkhu bad ki kwah ban pynbud nam. Ka daw baroh ka long ha kim sngewthuh ia ka nia hok U Dieng Bilat u kren khia ba la kiwei ki beiñ ia kum uta u rangbah, kim dei ban rat ia ka long rangbah jong u.

Hynriew, ka jinglong rangbah u Dieng Bilat ka paw ha ka dkhot bakhatduh ha kaba u khot ia ka ri baroh ban peit bad bud ia ka nuksa jong u kaba u rai ban ieng skhem ha la ka nongrim bad ka nia. Na ka bynta ka bhalang, u Dieng u kut jingmut ban "pat rangbah" kum uta u riew rangbah hi. Hynrei namar ba u long tang u Dieng ka jingkyllon jong u kan pynsmiej shisha ia ka shnong Mawkhar baroh kawei.

Haba pule ia kitei ki jingpyrkhat jong u, lah shisha ban ong ba kitei ki jingpyrkhat kiba khih hapoh jong u ki long ki bakhraw.

4

Ia ka rukom thaw, u Soso Tham u la bud ia ka nuksa jong u Alfred Lord Tennyson ba la pyndonkam ha ka "The Brook"

Ka buit ba u pyndonkam ka long kaba pynkren briew ia u Dieng. Hynrei u dieng um shym la shim ia ki dkhot met u briew bad pyniadei ia ki bad ki dkhot met jong u. U iathuh ba u don ki that ym ki kti bad ki thied ym ki

kjat. U kren ruh shaphang kiei kiba don ha u briew. Namarkata kane kaba kren briew ha ka poem ka dei ka mynsiem u Dieng Bilat. Hynrei uba pule bha un iohi ba u nongrwai u pynkren ia u dieng na ka bynta jong u hi. La rwai da uwei pat u myllung ba u briew bahok u long kum u dieng ba la thung harud ki wah um baim. Hynrei la jied, ym ia ki rud ka wah Umshyrpi ne Umjasai, namar ba ha kato ka por u myllung u dang hikai ha Government High School.

Sa katto katne ki mat na kane ka jingrwai ki dawa ia ka jingbishar bniah. (1) Ka jingim ha pyrthei la ka long ka jong u briew ne u dieng ka long kaba la phrang ha ki jingeh bad jingtynjub. "Ka sngi" bad "ka lyer" kiba shoh ia u Dieng Bilat ki long tang ka syrngiew (symbol) ia kita ki jingeh hi. Tang uba lah ban shah ia ki uba lah ruh ban jop. U Dieng Bilat u long ka nuksa ba wat hapdeng kat kita ki jingtynjuh, ki tnat pat ki pyiar sha suiñ, bad ki thied ki suh skhem shapoh khyndew. U shim ia ka eh ka shit, ka dumok, ka bishni, ka jingbymñiew kor ia u da ki kynja bor ba kham palat ban ia u ba ki long ki bynta jong ka jingim hi.

(2) Ha ka dkhot 2 ngi iohi ia u symbai ka philosophy ba paw ha "Ka Mynsiem Bashynrang" u myllung S.J. Duncan, kata ba "Ka jingkhlaiñ kam shong ha ka jingbun paid", namar ba u Dieng u shaniah hi ha la ka jong ka buit ka bor bad u sngew ialade kat ka khlaw. Ia kane ka mat la nang pynkhlaiñ shuh shuh haba u Dieng u khot ia ki briew baroh ha shnong ban bud ia ka nuksa jong u.

(3) Halor kito ki jingkren ba ai mynsiem, ngi iohsngew na jylliew eh ki kyntien u Dieng ia ar rylli ki jingshisha. Wei, ba ka jingim ha kane ka pyrthei ka long tang shiphang bad ka kut ynda la ih ka por, U Dieng u plie ia kata ka phang haba u ong "Kyndit ka tnat ka kheiñ", hynrei hangto ngi lap ba tang ka tnat hi ban kheiñ kam put ktah ia u shibun namar ba u iohi ia ka jingieit bad jingsngewlem ki paralok. Ha ka dkhot bakhatduh u Dieng u la saham lypa shaphang ka jingiap jong u namar u ong "Ngan pat rangbah ruh jwaiñ". Ar, une u Dieng u kren na ka bynta u nongrwai uba hikai ha Government High School haduh

ka snem 1931, bad hangto u la ia talon marwei ban pynmih poitri thymmai ha ka ktien la jong. Ka jingthrang u Soso Tham ban pynriewspah ia ka ktien Khasi ka long kum ka jingpyrkhat bakhraw bakbih hapoh u Dieng Bilat. Um da riewspah eh kat haduh ban lah ban shon lut ia kiba u la thoh. Nalor kata, bun na ki para nonghikai ha kato ka por kim ñiewkor ia ka jingpyrshang jong u, hynrei ba kin thoh kot da lade ruh kim lah. Ha kane ka jingrwai, ka jingbymplie ka lad, bad ka jingpihuiñ ki babun ki paw ngut nget ha ki nongpule baroh. Kane ka poem ka long ruh ka jingbuh jingkynmaw jong u myllung ia ka jingshem jong u, ia kaba la pynshisha da u S.J. Duncan uba la shah hikai ha u. 1

Kane ka poem namarkata ka iathuh ruh ia ngi shaphang u myllung hi.

---

1. Soso Tham Birth Centenary Celebrations Souvenir (1973)

"His efforts at writing had not been smooth-sailing all along. He enountered opposition, discouragement and bitter criticism even from some of his friends . . . he had fought and wrestled with all has difficulties, but now as new hope was beginning to bud again for he now understood the truth that the more he was buffeted by adversities, the more his courage grew, and to achieve his victory he was more determined."

II. KI MAWLYNNAI

1

KI SYMBOH umjer ba sah ha u phlang ha ka step Synrai ki jah noh tang shu mih ka sngi. Na kata ka jingiohi, u myllung u kut jingmut ban mih na la ïing bad jah kham slem kum kito ki umjer ban wad mawlynnai. U tip ba ki jingeh kin pynwit ia u bad ba ka jingkynmaw ïing kan ktah ia ka dohnud jong u, hynrei u sngewthuh bha ba ka jingioh ia ki mawlynnai ka dawa ia ki ummat hi.

2

Ia kane ka poem la thoh ha ka Synrai ka snem 1927. Ka kyntien "nga" kaba paw ha ka ka kam thew satia ia u nongrwai hynrei ia u paralok uba la long shisien u khynnah skul jong u. Ha katei ka snem u bah S J. Duncan u dang trei ha Tamenglong kum u Subdivisional Officer, bad u ju sngewtmang ha kato ka jaka ka Manipur. Ka paw ruh ba la thaw ia ka hadien ba u nongrwai u la ioh shithi na u SDO kaba iathuh ba u sngew tmang ïing haba don marwei sha jngai. Kum ka jubab ia kata ka shithi, u Soso Tham u la phah lang ia "Ki Mawlynnai" da kaba ong "Shim ïne nga thoh ban pynshngaiñ ia phi". Na kane nga sngewthuh ruh ba kam shym la don ha ka sien shon banyngkong ha ka snem 1925.

3

Ka jingkylli ba mih ha ka jingmut u nongpule uba da sngap bha ka long: Kiei kine ki mawlynnai? Ha kano ka rukom ne ka khep ba ki ummat ki kylla mawlynnai? Ha kaba iadei bad kine ki jingkylli ba mih man ka por ba pule ia ka poem, nga la pule biang ia kaba nga la thoh ha ka snem 1967 ha kaba nga la ong ba (i) ki ummat ki long ki mawlynnai namar ki don la ka jong ka dor ha uta uba thaw ia ki; (2) ki mawlynnai ki lah ruh ban long ka jingstad; (iii) ka nam bad ka burom kaba mih na ka jingtrei

minot; (iv) ki ummat u myllung hi haba u kynmaw ieit ia ka jingtrei shitom jong u baroh; (v) ka burom ba u bah S J. Duncan un ioh na kaba trei sha jngai na la ling. U Soso Tham um shym la kdew tang ia uwei u mawlynnai, namarkata, u plie lad ia ki nongpule bad ki kritik ba kin batai katba ki sngew dei.

Nga la kdew na khmat ba ia kane ka poem la thoh bad phah sha u paralok, bad uba ioh ia ka ruh u la kubur kumta hi. Ngi la ioh ka lad babiang mynta ban rai kut ia kane ka jingkylli shisien rai ba kan ym pynkulmar jingmut shuh ia ki nonghikai bad ki kritik ka spah snem ban dang wan. U myllung u la sngewthuh katno ka long ka jingkynjah bad jingsngew blaw ban shong marwei hapdeng ki briew kibym kren da kajuh ka ktien. Wat lada don ka jingiasyriem ha ki katto katne ki dustur ki Naga ha Tamenglong bad ki Khasi ruh, ka dei ban long ka bashitom shibun ia u bah S.J. Duncan ban sngewjuh hangto. Kumta u nonghikai baieit jong u, u la shim ia ka nuksa ki umjer ka jingstep synrai kiba paw mynstep bad kiba la shah kjit noh ha ka sngi, bad u pyniadei ia ka bad ka longbriew Ha u myllung ieit mariang ki umjer ki jah namar ba ki leit wad ia kaei kaei ka bakordor. U briew ruh u long kumta hi. Mynba u dang khynnah u don lang bad la ki paralok, bad ngi lah ban iohi ia ki khynnah ba ki ialang kynhun kum ki umjer ha u phlang, hynrei yada ki la rangbah ki poi sha ki jaka baroh. Pynban ia u bah Duncan kata ka jingleit sha jngai kam shym long lehnoh ei namar ynda u la wan nangta, u la tip ia kaei kaei kaba u la shem, bad u mad hi ia ki mawlynnai ha ka jingim haba ngi ioh ba u kiew kyrdan ha ka kam sorkar. Ki jingtip ba u la lum na ka jaka trei ruh ki long ki bakordor. Hangne u Soso Tham u pynshngaiñ ia u ba un shah ia ki jingeh baroh, da kaba ngeit akhem ba ka jingshakri hapoh ka shnong ba dang sah khlaw kan pynmih ia ki jingkyrkhu.

Sngewlyngngoh ban pyrkhat kumno ba ki ummat pat ki kylla mawlynnai. Shisha haba jaw ummat la da ka jingieit ne jingsngewsih ki soh ha ki ñiuhmat kum ki umjer ha u phlang. Hynrei ba kin kylla mawlynnai ka long ka bach lada ngi shim ia ka jingmut tang na sla. Kaba pule ia kane ka jingkylla mawlynnai ki ummat, ka pynkynmaw ia ngi

ia ka jingiathuh khana shaphang Ka Rangli da u Primrose Gatphoh ba ki ummat jong ka ki kylla mawlynnai. Nga kwah ban pyrkhat ia kane ba ki ummat kiba mih na ka jingtrei minot bad jingleh hok ia ka kam ki long hadien ka spah bakordor ia u briew ynda u la ioh ia ka bainong. Ka jingkylla mawlynnai ki ummat ka mut katne : ka lynti sha ka burom bad ka nam ka long lyngba ki ummat. 2

4

Ha ki saw dkhot barit, lah ban iohi ia ka buit thaw poitri u Soso Tham. U iasam ia ka poem ha ki arbynta. Ki ar dkhot banyngkong ki kren ia kawei ka bynta bad ki basah ia kawei pat. Ia katei ka jingthmu la pynpaw khlem rieh. Shim shwa na ka sur. Ki ardkhot basdang ki iasyriem ia ka phawar Khasi hi ha kaba ki laiñ baar kim don jingiasoh bad ka balai bad basaw. Lah ban pyni ia kane ka jingshisha : (i) ki laiñ baar jong kawei pa kawei ka dkhot banyngkong ka don tang saw kyntien katba ki laiñ basaw pat hynriew kyntien; (ii) ki ar laiñ banyngkong jong baroh ar ki dkhot kim iaid beit hajuh ki sur kumba long ki dkhot balai bad basaw. La thaw ia ki ha ka rukom basyriem bad ka phawar Khasi. La shu pyniasoh ha ka banyngkong da ki kyntien "nga ruh" bad ha ka baar da ki "kum ki". Lada u nongthaw u bujli da kiwei pat ki kyntien ki nongpule kin iohi ia ka rukom tynrai ka poitri Khasi.

Ki ar dkhot bakhatduh ki iaid beit ka jingmut, tangba ki long mar pyrshah ha ka laiñ baar bad basaw ha ka jingbun kyntien na ki banyngkong. Ki phut te ki iaid beit ar phut shi laiñ. Hynrei ha baroh saw ngi iohi shisha ia ka jingpynshngaiñ ia la u paralok.

---

1. *Ka Mied Badum kan Jah* (1966, 1979) lynnong 11.
2. *Sawdong ka Lyngwiar Dpei* (1933).

III. U KHLUR

1

U NONGRWAI u khot ia ki samla ka ri ban peit bad bud ia ka rukom u nonglam lynti sha ka nam ka burom kaba im shirta. U kyntu ba ki dei ban trei minot ym tang ban im hynrei ruh ban ioh nam. Ka spah ka phew bad ka khyndew ka shyiap kim neh slem kum ka nam ka burom. Haba trei minot, ym dei ban tieng ne sngew poh ialade, ym dei ban kynran na kaba tyngkhuh ia ki jingeh namar baroh ki bashlur ban thom ia ki jingtynjuh ki poi sha kliar ka nam. Ka nam hi kam shong tang ha ki kam baheh, hynrei ha ki kam barit ruh haba la leh janai ia ki.

2

Ka kyrteng ba u Soso Tham u la ai nyngkong ia kane ka poem ka long "Excelsior". Kata ka kyrteng ka sah haduh ka sien shon baar ha ka snem 1931. "Excelsior" ka mut ka Nam ka Burom. Nga iohi ba ka poem u H.W. Longfellow kaba kyrteng kumta hi ka ktah ia u myllung jong ngi kat haduh ba ma u ruh u la jied da kajuh shisien.

Ki dkhot baroh ki don hynriew kyntien shilaiñ. Ia kane u nang na kaba kylla Khasi ia ka "Little Star" ba la thaw da ka Jane Taylor (1783-1825), hynrei u pynpher na ka ha ka hapkyntien.

U Khlur hangne um thew tang ia kawei ka jaid. Ngim shym iohi ba u kdew shibun ia "U Khlur" ha ka jingrwai. U thew ia uno uno u myllung uba la lam lynti kumno ban thaw poitri Khasi, la u trai shnong ne u nongwei. U Soso Tham u thoh "kan long kaba sang te lada ngim pyrto ia kaba ka sorkar, ka Presbyterian Mission bad ka Balang bad kiwei pat ki Mission ki la leh". Kata ka lah ban mut ia u Dr. John Roberts, ka lah ruh ban mut ia u hi. Hynrei na ka kyrteng ba u la ai nyngkong ia ka, ka shai kdar ba u khlur u mut ka nam ka burom ha ka jingim.

Kane ka jingrwai ka long u soh nyngkong ba mih na ka jingpule, ka jingkylla Khasi u myllung ia ka "Drive the Nail Aright" ba la thaw da u William Edward Hickson kaba paw ha ka Khasi kum ka "Sah Beit ia u Prek". Katei ka poem u Hickson ka la bat ia ka jingmut u Soso Tham bun snem bad ka la saiñdur shibun ia ka rukom pyrkhat jong u ruh. Ka paw ha nga hi ba u la tuklar ia ka na ka jingmut ba paw shabar, nadien, ha khmat, na kadiang, kamon bad u la kynmaw bha ia ka jingjylliew jong ka. Ha "Sah beit ia u Prek" ngi pule shaphang ka jingkyntu ban ym mlien ban buhteng ia kano kano ka kam, bad haba trei ia ka ruh dei ban trei naduh mynsiem, bad da kaba phai ia ki khmat sha u Blei. Ngi pule ia ka jingkyntu ban shah ia ki jingeh jingtynjuh baroh wat lada ki wan bunsien namar ka jingjop ka wan hadien ka jingpyrshang bad jingialeh.

Kaba u Soso Tham u leh ha "U Khlur" ka long ban batai ia ki lai dkhot bahapdeng jong ka "Sah Beit ia u Prek". Hynrei ka phang pdeng ba u tangon ta'ñ shi-taiñ ka long ka nam ka burom. Ia kane ngi lap ha baroh ki dkhot. Ngi kylli : kaei ka lynti sha ka nam ?

Wat lada ka jingthoh u myllung hi ka shai haba pule, ka jingdum ruh ka lah ban wan khamtam haba ki nonghikai bad ki kritik, da la ka mon sngewbha ki jied ban tynñian ia kawei pat kaba u Soso Tham um shym la don jingmut ban tyrwa ha ki nongpule. Ban kdew ia ka lynti sha ka nam ka burom ka mut ruh ban kdew ia ki kyrdan ba u nongialeh u dei ban iaid, bad haba donkam, ban batai de. Kata ka long ka phang jong kane ka jingpule.

Ka lynti sha ka nam ka burom ka long ka jingialeh minot. Kata ka long ka khubor u myllung ha kane ka jingrwai. Ki kyrdan ban poi "sha kliar lum jong ka nam" ki bun bad u nongialeh, la u samla shong skul ne u nongthoh, ne uno uno, u dei ban iaid lyngba jong ki. Kito ki kyrdan ki don ha ki dkhot baroh lait noh ha ka bakut. Yn pyrshang ñiew bad bishar ia ki baroh.

Wei. U samla ne u rangbah u dei ban kyndit bynriew na ka jinglong bahun ba kaei kaei baroh kan long bad jia katba ka wan. Kum kata ka jinglong kam iarap ban tei ia

ka longbriew manbriew, ia ka ri bad ka jaidbynriew. Uwei pa u uwei nongshong shnong u dei ban kut jingmut ban trei na ka bynta ban ioh nam. Hynrei u dei ruh ban peit nuksa na kiba la iaid sha khmat.

Ar. Haba la sdang bah trei ia kano ka kam, ym dei ban trei tang dep, tang miet ka sngi ban ioh la ka bainong bad ban leit phai sha ïing; u myllung u ibeiñ ia kaba kum kata ka jinglong, hynrei dei ban trei hok da ka mon bad ka bor baroh, namar u kyntu ia ki nongpule ba ki dei ban "Sei ka bor te kum ki briew": kata haduh ban da mih syep, bad u la pynshai ia kata haba u kdew ba u riew kut jingmut u dei ban iaid "Na ka ding na ka snam". Iaei u myllung u iohi ba ki shu leh tang dep, ia ki khynnah skul jong u, ne ia ki nongshong shnong ka ri, kata kam dei ban pynshitom jingmut ia ki kritik hadien namar uwei pa uwei u samla uba pule ia ka u dei uta uban trei shitom ban ioh nam. Shisha u la iathuh hi iano u mut namar u sdang "Khmih samla ha khmat jong phi,"

Lai. Ka kyrdan balai ka long ba ki samla kim dei ban kut jingmut ban trei tang ban ioh spah, ne ba kin thied ka khyndew ka shyiap. Kata kam long ka thong ba u nongrwai u kwah. Ka kam ka lah ban ai spah ia uba trei, hynrei kaba u myllung u kwah dei ka nam.

Saw. Ka kyrdan basaw ka long ka jingiaishah bad jingshlur. U nongialeh u dei ban long uba iaishah ia kiei kiei baroh kiba u mad ba ka jingim jong u. Kito ki long ka duk, ka thngan, ka pang ka shitom kiba pynduh jingkyrmen ia u briew. U myllung u lap da lade hi ba don bun ki samla kiba la kynran dien na ka jingpule, bad ki rangbah ruh kiba kdew ba kim lah ban leh ei ei wat lada ki mon ruh, namar ba ki duk ne ba ban ka jingpang. Ki bynñiaw bad ki jaw ummat. na kata ka daw ki kynran dien noh. Ki riew ialeh ki dei ban im sngi ha la ka kam, namar ki tip ba kito baroh ki jingeh kin duh noh haba ki minot.

Ha kaba kyntu kumta ngi iohsngew ba la pynsawa ha ngi ym tang ia u Hickson, hynrei ia u myllung ki nong America ruh uba rwai ha ka "Salm ka Jingim" kumne—

Ka duk ka thngan kam dei ka daw,
B'u briew un sah kum u mrad.

Kumjuh ban long kumba la thaw
Shaphrang u dei ban krad.

Shisha ka jingkular ia ka bainong hadien ka jingialeh ka don ha baroh ar. Ha ka "Sah Beit ia u Prek" la kular ia ka jingjop, ha ka "Salm ka Jingim" ia ka bainong hadien ka jingtrei; hynrei ha "U Khlur" pat ia ka nam kaba mih wat na ki kam barit ruh lada trei minot ia ki.

3

Ka bui buh jingkynmaw u Soso Tham ia ka jingiaksaid jong u ban jop ha ka jingim kum u myllung ka khylliap noh ha kane ka jingrwai. U la sdang ia ka phang na "U Dieng Bilat", u bteng ia ka ha "Ki Mawlynnai" bad u pynkut ia ka hangne da ka jingngeit baskhem ba u la jop ia ka thong. Lah ban iohi namarkata ba ka jingpynkylla Khasi u Dr. John Roberts ia ka "Psalm of Life", bad ka "Drive the Nail" ba ma u hi u la pynkylla ki la saiñ dur ia ka jingim bad jingkyrmen jong u. La kam da paw bha, hynrei ka jingrwai shaphang u Robert Bruce : ka jingim kaba iai ialeh, ka don la ka jingsawa hangne. La pynphong pansngiat ia ki jingialeh u Soso Tham da u myllung S.J. Duncan ha "Ka Mynsiem Bashynrang". Ngi khmih lynti ba kata ka jingngeit baskhem u Soso Tham ha ka jingjop kan paw ha kiwei pat ki jingrwai ha kiba u la thaw da kaba shaniah ha la ka buit. Khlem pep ka nam ka la ap ia u naduh kito hi ki sngi.

Hynrei kumba long kiwei pat ki ri ba la shai, la don lypa ka jingkynthoh ia "U Khlur", bad ia kata u la ioh na u khynnah skul jong u hi, u myllung Hopewell Elias uba ha kaba u her ha ki thapbniang rngai ka poitri u la pynpaw ba ka nam marwei kam dei eh ka badonkam kumba long ka jingñiewkor ia la ka it ka hima. 1. Wat lada u la pyrshang ban kiar na kaba kynthah beit ia ka maïa "U Khlur" ruh, ka jingmut te ka shai. Lah ruh ban don kibym mynjur ia kane, hynrei ngi tip ba ka jingthmu u Soso Tham ha kane ka poem ka long ban kyntu bad ai mynsiem ia ki para ri. Namar ba um shym kren shai kaba kum kano kata ka kam bani, lah ban sngewthuh ia kaba ka long ka kam ieit ruh.

---

1. H. Elias : *Ka Saron Ksiar*, "Na Wai Khyrwi" (1938) dkhot xxix-xxx.

IV. KI KSHAID BARYMPHUM

1

HABA la leit ka Pyrem, ka Lyïur ka sdang, bad la iohi ia kata na ka jingkhih pisa ki jingri ha lum, bad ka jinglong ka suiñ bneng kiba maham ba kan khie ka eriong ha Sohra kata pynkyllon ia ki dieng bah bad kaba pynheh ia ki wah. U lapbah u wan bad ka jingtied pyrthat baduh ba ki briew ki shu thiah rit mynsiem namar ka eriong ka lah ban rat ia ki iing ruh. Ki wah baroh ki ud, bad ka umsaw ka lymbub wat ia ki mrad khlaw ruh nalor ba ka kad ia ki pynthor, bad pynjot ia u kba ha lyngkha. Haba ka long kumta, ka wah Surma ka i kham heh wat ia ka Brahmaputra ruh. U lapbah u sah da ki taïew, bad ka jingdum ruh haduh bym lah iohi ei ei shuh. Ka sngi ka paw teng teng kumba wan jngoh kai ia ki kshaid Sohra bad ia ki jingshlei um ha ri thor.

2

Ha "Ki Kshaid Barymphum" u Soso Tham u phawar shaphang ka Lyïur ha Sohra. Ha kane ka jingrwai u buh ia ka jingwan kawei ka aïom hadien kawei pat, kumba wan ka Lyïur hadien ka Pyrem. Hynrei u iathuh ruh ia ka jinglong ki jaka baroh ha ki thaiñ Sohra, namar u kdew ia ka jingkhraw ka wah Surma bad ia ka jingjulor u kba ha ki pyntha Bangladesh bamynta (ha kato ka por ka dang long tang ka distrik Sylhet).

Haba pule ia kiwei pat ki jingthoh shaphang ka Sohra, ym shym la lap satia ka jingiathuh babniah shaphang ka jinglong ka jaka ha kato ka thaiñ mynlyiur kumba ha kane ka lynnong.

La thaw ia kane ka jingrwai ha ka dur ka phong jong ka "Destruction of Senacherib" ba la thaw da u George Gordon Lord Byron, kata kawei pa kawei ka laiñ ka don khatar kyntien. Ia ka DEW, ka hapkyntien, bad ka jingthew ruh la bud bniah ia katei ka poem u Lord Byron ba u

myllung jong ngi u la pynkylla sha ka Khasi. Ia ka phut, u la bud hı ia kaba ki English ki khot *anapaestic foot*, kata arkynnoh ki basting bad kawei ka bakhia ha man la ka phut. Nujor ia kine :

Kum u su/ri ha sem/u Asi/ria u hiar
(Byron
Ynda khih/lem ki dieng/ba ki khlaw/ki pawang
(Soso Tham)

Ha ka plot ruh u myllung jong ngi u la bud ia ka jong u Lord Byron hi. Ka kam ka eriong bad ka umsaw mynlyiur na ki thaiñ Sohra jong "Ki Kshaid Barymphum" ka iasyriem bad ka kamram ba u Byron u ai ia u Angel ka jingiap, bad ka jingtım u Blei ia ka kynhun shipai u Senacherıb. Ka jingpyrthuh ba kum kane ka dang don ha kiwei pat ki lynnong ruh namar ba ka mynsiem jong kıto ki poem ka dang sah ha ka jingmut u myllung jong ngi.

3

Ha "Ki Kshaid Barymphum" la rwai, kumba la iathuh na khmat, shaphang ka Sohra ha ka por Lyiur. U Soso Tham u la thaw ia ka da ka jingkynmaw ieit ıa kaba u la mad, shem bad puson ha ki snem ba u dang sah ha la shnong. U lah ruh ban poi bunsien sha Sohra ynda u la heh ban pynkynmaw biang ialade ia ki por ba la her sha bymjukut, hynrei kaba ktah ia u hi dei ka jingieit. Um shym la kdew hangno hangno ba ka jingjur slap ha Sohra ka long ka jingkyrkhu ne jingtim ia ki nongshong shnong. Ha kane ka phawar um shym don jingmut ban pynrung shuh ia kano kano ka jinghikai ia ki long dien, kumba u la leh ha ki jingrwai ba ngı la dep pule. Kaba u la leh ka long ban iathuh ia kaba la ju jia kaba jia ha ki sngi jong u bad kaba lah ban iai jla. Ka phawar ka long ka jingkhleh lang ia ka jingshisha bad kaba u shu thaw hi (fiction). Kat kum ka jinghikai u Philip Sıdney bad u John Dryden, kane ka phawar ka biang nadong shadong ha kaba pynpaw ia ka jingitynnat ka jaka ha ka shitom ki briew ruh.

Kan iarap ban sngewthuh kham bha ia kaba u myllung u la leh hangne lada ngin pule bniah ia ka phawar katba kum ki mat ba u la pynpaw.

Ka kyrteng ba la ai ka iadei bha bad ka jingnoh rymphai ki kshaid ha ki thaiñ Sohra. Ki nur um ki riew kat ki kshaid hi, ki wah duit ba hap nakhlieh bad narud ka riat Mawïew ki lieh shaid myrlyïur la kum ki kshaid ba neh baroh shisnem, bad ki kshaid Nongsngithiang ha Mawsmai ki risa katba ki noh ia ka riat ban poi sha ri Dkhar. Namar ba don shibun ki riat sha mihngi bad shathie na Sohra, baroh ki wah rit ki don la ki kshaid. Kane ka long ka jingsnisha ba lah ban iohi da la ki khmat ha ka por Lyïur.

Hynrei mano ba pynlong ia ki wah rit bad wah duit kumta, la iathuh ia ngi ba dei u lapbah Sohra. U slap pat um wan kyndit kum u lappraw. Ki briew ki la tip lypa ba un hap namar ki dak ki long (a) ka jingkhih pisa ki jingri ha lum; (b) ka jingwan u lyoh badum; bad (k) ka jingtalaiñ ka leilieh bad ka jingkhie eriong.

U slap u wan bad ka erïong bajur kaba ki khot ka er Kyllang, lehse la ai kyrteng ia ka kumta ba ka khyrwit bad pynkyllon naphang bad ba ka pynjot ruh kumba pynmong u Kyllang ia u Symper ha kawei ka Puriskam. Nga artatien shibun la ka wan na lum Kyllang, namar ka jinghap slap ha Sohra ka long na ki daw ka erïong ba beh na ka Duriaw Bengal. Ngi iohi ia ka jingjot ka thaiñ Sohra ha kane ka aïom : ki dieng bah ki khyllem "ba ki riat ruh ki twa", ki ïing ki shah rat ha ka lyer bad ki briew ki thiah syier namar kim tip la ki ïing jong ki kin lait ne em, bad kaba kham sniew ka long ka jingngop u kba shapoh um bad khyndew. Kine ruh ki dei kiba da jia shisha, la ka jingngop u kba ka thew ruh ia u kba ha ka pynthor ba lah ban iohi kyndiang na Mawsmai bad na ki lum bajrong ka Sohra. Ia kaba ka jingdum ka tap da ki "taiew" ruh ka long kaba jia shisha ha ki katto katne ki snem bamynshwa, hynrei u iathuh ba ka sngi ka paw tang "teng teng". Kine ki long ki dak ba paw ka Lyïur.

Kaba u shu pynmih na ka jingmutdur ruh ka long ka baitynnat, bad kaba lah ban jia: (1) ki niang khlaw ki don la ka hima bad kata ka long ha kjat ki lum Khasi. Kane ka lam iathuh ia ngi ba ki kjat lum ki la ju long kiba tap da ka khlaw barben ha kiba ki mrad khlaw ki shong suk. Hynrei ka bor u lapbah Sohra ka beh krad ia ki sha kiwei

pat ki jaka ; (2) ka wah Surma ha kum kata ka aïom ka kham heh ban ia ka Wah Brahmaputra. Ia ka ri thor Sylhet la ju tip ruh mynshwa kum ka ri thor Surma. Haba shlei um ka ri thor shathie, u myllung u iohi ym shuh ia ki wah hynrei ia "ka duriaw balieh" namar kat shaba u phai na lum Sohra u iohi tang ka um suda. Dei ha ka khyllipmat bakynja myllung ba kata ka phalang ha u, hynrei ka Brahmaputra ka heh shibun shah ia ka wah Surma. (3) Ka sngi haba ka paw teng - teng ka iathuh ia ki briew ba kam put sep, hynrei ka jingshit jong ka ka duna. Namar kata kam biang ban thad jaiñ ruh. Ha u nongthaw poitri kata ruh ka long ka baitynnat. U iohi ia ka mariang da kiwei pat ki khmat; "ka jngoh" na khap lyoh ia kata ka "duriaw bad ia ki kshaid Sohra".

V. KI SNGI BA LA LEIT NOH

KA POEM "Ki Sngi Ba La Leit noh" ka long kum "Ki Kshaid Barymphum" ka phawar kynmaw ieit ia ka Sohra. Ka jingiapher ka long ba ha kane, ki babun ki jingkynmaw ki long ia kaba u Soso Tham hi u sngew bad pyrkhat ha ki sngi ka jinglong khynnah mynba u dang shong ha Sohra. Ha ki dkhot 3 bad 4 ka jingbun slap ha Sohra ka dang bat sah ia ka jingmut jong u namar "ki umbah" bad "ki duriaw rupa" ki dang mih hangne ruh. Namar ba u myllung um shym la buh tarik ia ki phawar baroh, ka eh ia ki longdien ban tip ia kano na kine ar u la thoh shwa.

La ka DEW ka iaid kumba u kwah ba kan long, ka phut pat kam iaid ryntih. Ki nongpule kim dei ban pule ha kajuh ka sur ia baroh ar ki dkhot. Ka khia ka sting kam iaid ryntih, ki kynnoh ha man la ka phut ruh kim iaid ryntih. Kam long ka nuksa ba dei ban bud da ki long dien, khamtam da kito kiba ngeit ba ka poitri kam shym mih tang na ka jingsngew, bad jingmutdur, hynrei na ka buit thaw bad jingpuson baroh.

Ha ka jinglong rangbah jong u, u Soso Tham u la kynmaw tympang ia ka thaiñ Sohra bad u iohi ha kata ka jingkynmaw ia kiei kiei kiba ju don ha ka shnong Sohra hi kum ki um ki wah, ka akor briew, ka Ïewbah. Hynrei um shym la lah ban klet ia u slap Sohra mynlyïur uba pynheh ia ki wah baroh. Haba u pyrkhat shaphang ka shnong la jong, u sngew kumba u kynud ia ka poitri jong u ha ri khlaw. U la jah la slem na la shnong bad don na ki paralok jong u kiba la leit noh na kane ka pyrthei don ruh kiba dang sah, hynrei um lah ban klet ia ka burom ba ka Sohra ka la deng shisien mynba ka dang long ka sor jong ka Assam hi. Kiei kiei baroh kiba u la iohsngew bad ioh mad mynba u dang rit, ki iai phalang ha ka jingkynmaw jong u. Ki sngi ki wan bad ki leit pynban ka dohnud jong u ka thrang ban ioh biang ia kito ki sngi ba u dang khynnah.

Ha ka jingpynkut jong u ia ka phawar, lah ban iohi shai ba u myllung jong ngi u kheiñ ksiar ia kaba la leit baroh. Tip kaba kum kano ka lawei u iohi ! Teng teng ia ka baphyrnai, bad bunsien ia ka badum.

VI. KYNJAI HA LA RI

KA "Kynjai Ha La Ri" ka long sa kawei pat ka poem ha kaba u Soso Tham u rwai ban pynsah jingkynmaw ia ka Ri Pnar, khamtam eh ia ka jingim ki nongrep ha ki elaka Shangpung bad Raliang ha kiba u la shong trei bun snem kum u nonghikai skul. Ia kane ka jingshisha u la iathuh da lade hi ha ka puriskam jong u shaphang "Ka Du, ka Tang, bad ka Rem". Hangto u thoh kumne shaphang ka jingsaiñ dur ia kane ka poem:

> Ko nongpule, da leit peit hi ia u kba bajyrngam mynlyïur, ia ki syntiew bad u kba ba ih, ba u kaweh ha ka lyer synrai ha ki lum bad ki hali jong kine ki wah, te phin sa sngewthuh ia ka jingitynnad kata ka ri, bad ka jingsmat ki briew jong kita ki shnong. Nga la iohsngew hi shisien uwei u tymmen man "u kham kha" ba u shoh, u da duwai artat: "A Blai Tre Kirot, Syiem Sakho, pynher u stait, pynbun u Kho". Nangta nga sa thoh ia ine i Puriskam bad ka "Kynjai Halari" ba phin smat phin sting, phin ieit de ia la ki briew bad ia la ka ri. 1

Na katei kaba la sot ngi tip bha mynta ia ka daw ba u la thoh ia kane ka poem kata ka long ba ki nongpule kin sting bad smat bad "ieit de ia la ki briew bad ia la ka ri". Ia ka jingtharai ba ka dei ka jingrwai shaphang ka Sohra, namarkata, la weng noh da katei ka jingbatai jong u hi.

2

Ngi kren shibun eh shaphang ka mariang. Hynrei bun na ngi ngim poi pyrkhat ban kylli don aiu sha ha ka! Lah ban buh ia kane ha ki kyntien balyngkot bad babeit. Ha ka pyrthei mariang don ka khyndew, napoh ka khyndew mih ki dieng ki sieij, ki syntiew ki skud, u kba, u krai bad ki jingbam ba u briew u donkam. Don ki lum ki wah. Ha kita ki lum don ki mrad ki mreng, ki sim ki doh, ki khñiang ki puit, u ngap u lwai; ha ki wah pat don ki dohkha, doh-

thli ha la ki kyrteng. U briew u long ka bynta jong kata ka mariang, bad ia ka jingim jong u la thaw da u Blei ba kan lah ban pyniadei bad kata ka mariang. Te u briew u thaw ka ïing ka sem ban shong, u thaw ruh ki kamram babun tylli, bad ki sup ki thiar ban buh la ka bam baroh shisnem Ha ka jingim u briew don ka sngewbha bad ka sngewsih ruh. Para briew pat u iakren da ka ktien, u iarwai, bad iatrei lang. U long u khunlung, u san, u pynkha khun, bad ynda u la tymmen u iap noh — lada um iap kloi na ka pang ka khrew. U briew u trei u beng, u long ruh u syiem ha ka pyrthei mariang.

Te ngim ju ioh tang ka sngi suda ; ngi donkam ruh ia ka miet. Ngi donkam ia ka jingshit bad jingkhriat, ia ka lyer bad u slap, lehse ia ka eriong erngit ruh ban pynmlien ia ngi ban nang ban iada ialade. Ka mariang kam mut tang ia ka khyndew. Ha suiñ ngi iohi ia ki mawsiang bneng bajngum, ki lyoh babunjaid katba kum ka jinglong ka mariang hi. Kito baroh ki long ki dak jong ka mariang. Ha kaba iadei shisnem shisnem pat, don ki aïom — Pyrem, Lyïur, Synrai bad Tlang.

Ka Synrai bad ki nongrep ha ri Pnar ka long ka phang ba u Soso Tham u rwai hangne. U la iathuh ia ki nongpule baroh ia ki dak jong kata ka aïom. U janailar u phuh, u sohbrai u ih, ka lyer ka beh suki ki wah ki tuid jar jar. Ki kshaid kim risa shuh kum ha ka lyïur namar u slap u la duna, ki dieng ki sieij ha lum ki i kumba thiah namar ki sla ki kylla sawbthuh kumban ih shisha. U ngap bad u lwai pat ki trei minot ban lum ia ka ngap na ki syntiew dieng. Ka sngi ka la sdang lung, ka jingshit jong ka ka la duna. Ki jingri u briew ki i laitluid ha ki lum namar ki nongrep kim ju lur ia ki ha ka por synrai ; bad khamtam eh ba ki la lait na ki skaiñ, ki tyrdiap ka lyïur. U kba ha lyngkha ruh u ih, bad la dei ban lum lut ha kane hi ka aïom. Te u nongpule ha ki rta bahadien un ym bakla ban tip ba haba u iohi ia kijuh ki dak, kata ka la dei ka synrai.

Kumno shaphang ki briew pat ? Ka synrai ka long ka aïom ka jingsiew spah ia ka jingtrei minot jong u nongrep baroh shisnem. U puh myntlang, u bet ha ka pyrem, u

thiew ñiut mynlyïur bad u ot ha ka synrai. Ia ka jingthiang ka synrai ha ki nongrep la rwai :

Sha ki hali ki peit ba u kaweh u kba,
Hangno ka jingdap ka dohnud kat kata !

Ia ka jingot kba ym shym la kdew ha ka poem, hynrei ngi iohi ia kane ka kam ha ki syrtap ka dkhot 4 ba ki nongrep "ki kyrkieh" ban pynpoi ia u kba sha ïing. Ngi kwah lehse ban tip balei "ki kyrkieh" kumta. Don lai tylli ki daw ba ngi lah ban pyrkhat.

Wei. Ia u kba dei ban ot ban lum ha ka por babiang. U nongrep u tip ia kata, namar ba ynda u jyntang u la tyrkhong, u kba u hap noh ha khyndew. Nalor ba shitom ban ot ynda la long kumta wan sa ka jingduh nong.

Ar. Ba ki nongrep ki tieng ia u phria ba lah ban pynjulor ia u kba. Ka lyer ruh ka khyrwait ia u kba, bad ki mrad khlaw bad ki sim ruh ki bam ia u soh kba.

Lai. Ki nongrep baroh kim dei ki bariewspah suda. Don na ki kiba bam ia u khaw thymmai mar ia ot hi.

Ki nongrep ki ju don ka jingainguh ia u Blei. Kane ka paw ha kaba dung shira, bad ka jingsiat marynthing bad jingtem duitara. Kane ka long kaba ki nongrep ha Shangpung bad Raliang ki ju leh. Ka jingriew u synrei bad u thlong haba dung shira ki briew ka pynmih ka sur basngewtynnat ban sngap. U nongrwai u itynnat ia ka jingdung shira haba shai bnai namar ba u lah ban peit bniah kumno ki leh. Hynrei ki nongrep ki ju dung shira sngewbha haba shai bnai bad haba dum ruh, bad haba ki dung haba dum ki thang da u prew baheh bad ki buh halor ka jingpynieng bajrong. La ha ka dung khaw shira ne ka shetja ki shynrang ki shaniah ha ki kynthei ban pynbeit sngi, hynrei ha ka dung shira ki iadung lang bad shynrang bad kynthei. Ka jingtem duitara ka wan ynda la dep ka dung, bnd katba ki kynthei ki dang peh. Ynda la dep, kibym put long Khristan ki khot ia u nongkam, ki pynjan ia Iad um, ki jhur, bad ynda uta u la lah nguh, ki iabam baroh. Te ynda la la hun la sngewbha wan sa ka phawar bunjaid. Ka jingialeh kai ryngkang shrieh, ka ia iapom khlieh bad kum kita.

Ki nongrep ha ri Pnar kim ju thep ia u kba ha thiar khlem da thad rkhiang. Kumta ynda la poi lut baroh na lyngkha, ki kynthei ki thad, ki pynher ia u staid da ka pdung, bad ki thep sha ka thiar. U myllung u iohi ba u nongrep u phuhmut phuhmat shibun ynda u kba u la poi lut ha thiar. Kumta ka la ju long bad ki nongrep. Hynrei balei pat ba u myllung u khuslai ?

Lada ngi shim tang ia ka jingbatai jong u kum u shabı, imat don ka jingkwah jong u ba ki khun ka ri baroh ki dei ban minot bad im sngi ha ka rep ka riang ban biang hi da la ka jingtrei shitom bad da la u kba ba mih hi na la ka lyngkha, ym da kaba shu pet khaw na ïew. Haba u pyrkhat ia ka lawei ka ri bad ka jaitbynriew ba u ıeit eh u khuslai shibun la ka jingiabeh tang sha ki kam shakri barit kan iarap ne em ban long kiba lah ban leng ha la ki jong ki kjat. Kane ka jingbatai haneng wat lada ka dei ruh kam pynhun ia kito kiba tip bha ia ka jingangnud u Soso Tham ban ioh shong ha Jowai bad la ki khun mynba u dang trei ha Shangpung. U kwah ban ioh khmih hi da lade ha ki jingdonkam jong ki, hynrei ka lad kam plie satia kumta. Kata ka jingpyrkhat ka pynkhuslai ia u shimet. U la don arngut ki khun ha kata ka por.

Kumno re kumno ka synrai ka long ha u Soso Tham ka aïom bathiang. Hato ka dei na ka daw ba ka long ka por ba u ia ithuh ithaw nyngkong ia la ka baieit ? Wat lada u la thoh ia kane ka poem hadien ruh, ngi iohi ba u kren ia kaba la dep. Ym lah ban pyniadei ia kane ka khuslai bad pisa jong u bad ka jingmad bamarwei ha ki sngi ka jinglong rangbah. Kawei ka bashai ka long ba u Soso Tham u ju lung mynsiem haba u pyrkhat shaphang ka synrai. U rwai hawei pat :

Ha ka synrai bathiang
Baieit ki khynraw.

Sa kane shuh shuh :

Ummat te na ei ki tlor !
Khmih shatei shaphang ri thor,
Ia kitei ki lum shajngai,
Namar mynta la synrai.

Sawdong ngi phai bad shadien,
Ban ia khublei sa shisien,
Ia ki sngi ba jah sha rngai;
Namar mynta la synrai.

---

1. P. Gatphoh : *Ki Umjer Ksiar.*

VII. KI SAW AIOM

1

KA PYREM ka iathuh ia ka dur ka mariang ha ka. U phlang balung u pynsngaid ia ki jingri ha ki lum Khasi namar ba ki sngewbha ia u. Ha ki thaiñ ri War ki briew ki iohsngew ia ka jingpah u sim rynñiaw, bad ha ri Bhoi ki sier ruh ki la mih pyrthei. Te na kine baroh, ki briew ki sngewbha eh ia u sier, namarkata, ka jingbeh sier ka ju jia bunsien eh ha ka por pyrem. Ka jingbteng ia kajuh ka sentens naduh "ki reng u sier" haduh "ki briew", ka kren ia kata. Hynrei ka pynpaw ruh ia ka jingthew u myllung sha ka jinglong samla u briew uba kiwei pat ki iathuh khana babha.

Ka Lyïur ka iathuh ba ka kam khlaiñ ban ia ka Pyrem namar ka don slap uba pynheh bor ia ki wah bad ki kshaid ka ri Khasi kiba pynsawa ia ki riat ki ram, ki khlaw ki btab. Ki thwei ha ki wah ki ngen, bad ki wah ki tuid khlem jingsheptieng iano iano ruh. Ha ki kyntien 'jngi', 'thad shñiuh', u myllung u pynsyriem ia ka snem bad ka briew kaba la san kaba la nang ban jngi bad ban thad shñiuh.

Ka Synrai ka wan hadien ka Lyïur. Ki dak jong ka ki long ka lyer bajem, bad ka jingih u kba ha ki lyngkha ki nongrep. U ngap ruh u lum minot ia ki um bathiang na ki syntiew. Ka Synrai ka iathuh ba ka doh "ia ki soh ba sdang saw", bad ka dawa ruh ba ki khynraw ki ieit ia ka. Ha kaba pynkren ia ka Synrai ha kane ka rukom, u myllung u iathuh ruh lyngba ka shyntur jong ka shaphang ka jingitynnat ka mariang namar ba la ih ki soh ba u nongrep u la bet ne thung. Ha kajuh ka por ka aïom synrai ka sawa ha ngi kum ka jinglong rangbah bapura u briew ha kaba u trei minot ban kynshew kyndiap na ka bynta ka jinglong tymmen. Ki laiñ :

Nga doh kum ka sngi
Ia ki soh ba sdang saw :

ki pynsngew myllung ia ngi ki nongpule katban pynskhem ia kaba ngi iohi ba u nongrwai u rwai ruh shaphang ka aïom ha ka jingim u briew.

Ka aïom bakhatduh dei ka Tlang. Kane ka aïom ka iathuh ba ki dak jong ka ki long ka jingpah ka sim Larni, ka jinghap thah bad ka jingiap ki sla dieng. Ka jingkhriat ruh ka wan myntlang. Kane ka aïom ruh ka thew ia ka jinglong tymmen u briew ha kaba u la tlot bor, bad sngew khriat ha ka jingim. Ha ka khlieh jong u ruh la mih ñiuhlieh kumba u nongrwai u la iathuh hi.

2

Kane ka long ka jingrwai jong u Baieit Donshkor ha kaba kut ka jingshem jong u. Ha ka snem 1931 ka dang long ka bynta jong "Ka Ballad u Baieit Donshkor." U Soso Tham u shem imat hadien eh ba kam ju long rukom ban don ka jingrwai hapoh ka jingrwai hi, kumta u la rai ban ieh noh tang ia kito kiba u thoh da ki dak khyrwait kumba ngi iohi mynta, bad u la pynkhlad noh ia ka na ka Ballad. La buh ruh ia ki dkhot baroh hapoh ki *daksot* (inverted commas) wat haduh mynta, bad la ai kyrteng thymmai noh da "Ki Saw Aiom."

Ha kane ka jingrwai u buh ia baroh ki aïom : ka Pyrem, ka Lyïur, ka Synrai, bad ka Tlang. Kawei pa kawei ka iathuh shaphang ialade kumno ba ka mariang ka long hapoh ka snem, baroh pat ki iathuh shaphang ka dur ka dar, ka jinglong ka pyrthei mariang ha la ki aïom.

VIII. KA PYREM

1

U SOSO THAM u rwai shaphang ka Pyrem. U tiew kulab u la phuh ha ka dur bathymmai hadien ka tlang kaba pynïaw ia ki sla jong u. Ka sngi ka la kham neh, bad ka pyrthei ka la syaid; ki wah ki nang iohbor namar ba la sdang slap, ki sim ruh ki sngewbha namar ba ki dieng ki la sei la ki sla jyrngam. U ong ba ka rngai ka la kyndit na ka jingjar jar ba iohsngew ha ka mariang myntlang, bad mynta ki lum ki wah ki la pynmih ia la ki sur. Ha kane ka aiom u myllung u iohsngew ruh ia ka jingïam u Klew. Ha ki wah pat ki dohkha ki la mih na la ki jaka rieh; ha kper bad na lum ruh u sohphinam bad sohphie ki la ih. Ki jhur bad ki phlang ki la mih lung. Hapdeng pyrem u slap ruh u la wan bad ki umpoliew ki la kyrsoi na khyndew. Te ki jingri ki sngaid bad ki kmen balung u phlang. Khatduh eh u myllung u pynpaw ba u ieit ia ka Pyrem bad u ong ba ka poitri kan jngi ha ki thapbniang jong ka.

2

Kane ruh ka long ka phawar shaphang ki aïom, hynrei la jied tang ia ka Pyrem. Kaba u Soso Tham u la rwai shaphang ka Pyrem bad ka Synrai hawei pat kam pynhun satia ia u. Ha kane pat u batai ia kaei kaei kaba u briew u shem ha ka mariang ha ka por Pyrem. Kaba donkam ban kynmaw haba pule ia kane ka poem ka long ba u myllung u batai shaphang ka Pyrem naduh ba ka sdang haduh ba ka kut. Ka jingkdew sha ki sla basynñia u tiew kulab ki kren ia ka jingsdang kane ka aïom ha kaba kiwei pat ki kynja badon sla ki sei la ki sla balung, ba ki jingri ruh ki bang bad sngewtynnat. Ha kaba sdang kane ka aïom ruh ba ki briew ki lah ban iohi ia ki Klew ba ki laiaid kynhun

ha lum badang lung u phlang. Nangta u batai ia ka pdeng Pyrem ba phuh ki syntiew bunjaid bad baih ki sohphie bad sohphinam bad sha ka bynta bakut kane ka aïom u slap u la hap ban pynim thymmai ia ka pyrthei mariang na ka jingrykhiang bad ban sei la ki soh.

Haba ka mariang ka bha ka lyer bad u slap ki wan ha u bnai Ïaiong. Nangne la rwai tang shaphang ka jinglong ka mariang ha ki snem babba, ym ia ki snem ba rang ryngkhiang. Nalorkata ka poem hi ka iathuh ia ka por ha kaba ki nongshong shnong kim da shitom eh ha ka umdih umbam kumba long mynta ha kaba lajan baroh ki shnong ba ri Khasi bad ri Pnar ki kyrduh um namar ba la lut ka khlaw ka btab, ki dieng ki sieij.

Ngi iohi ruh ba u Soso Tham u pynlong rngai ia ka jingsawa ki lum, ki um, ki kshaid ynda la wan u slap. Kata ka jingsawa ba iohsngew na ki khñiang, ki sim ki doh, ki um ki wah kiba jah myntlang ki long ha u myllung jong ngi kum ka rngai, ne ka kynja blei aiu re. Ha ki laiñ -

Ka la kyndit ka rngai;
Na ki kshaid bad ki khriang
Bad ki khlaw ba shajngai

ngi iohi ia ka jingpyrkhat myllung u Soso Tham. Kumno pat ba u iohsngew

Ia ka sngi ba ka iam
Ha ki sner jong u klew ?

Ban lah ban iohsngew kumta, donkam ia ka jingmutdur bathikna, bad kano kano ka nia ba lah ban pynieng pyrshah ia ka da ka jingshisha ka mariang, bad kano kano ka aiñ briew ne aiñ Blei kam trei kam satia hangne. Ka jingiathuh khana puriskam ki Khasi hyndai shaphang kumno u klew u ioh ia ki rong sngi ka ngam jylliew ha ka jingmut u Soso Tham kat haduh ba u iohsngew ia ka sur iam ka Sngi tang da kaba shu khmih ia ki sner jong u klew. Kane ka la ju long kumta bad u John Keats ki Phareng ruh uba

iohsngew sa ia ka sur put sharati jong ki briew ba shu dro. U Soso Tham pat u rwai ia kane da ka bor kynmaw bad ka jingmutdur bakhlaiñ. U iohsngew ia kato da ki shkor bakynja myllung jong u.

Kumno re kumno u kham sngewbha ban pynpaw ia ka rukom pyrkhat ki khynraw ha ka por Pyrem. Ha "Ki Saw Aiom" u thoh ba ki briew ki ai la ka jingieit ha u khun ka Pyrem, hangne pat ngi pule ba—

Ka dohnud ki khynraw
Ruh kan sa iap thai.

Ngim tip balei ba ka long kumta tang namar ka Pyrem. Ngi kylli la u "shersyngkai" u lah haduh katta ban pyniap thai, ne pyniap ngiah ia ki briew jong ka ri Khasi ? Lada ka la long shisha kumta ha ki sngi bamynshwa, kata ka mut tang ha ki sngi ba ki briew ki laitluid kam, ym eh man ka sngi.

Ha ka dkhot bakhatduh pat u iathuh lypa ia ka jingmih ki poem babun shaphang ka Pyrem ha ki sngi bahadien ia u. Shisha bun ki myllung Phareng ki la rwai shaphang kane ka aiom. Ki myllung Khasi ruh ki la leh kumjuh. Ym kum ha *Ki Sngi Barim u Hynñiew Trep* hadien haba u kwah ia ka poitri ban kit ia u sha ki hima bapher ka jingmutdur, kata ban her ha ki thapbniang jong ka, hynrei u dang thung thapbniang ia ka Pyrem ba kan shong kulai ha poitri. Ki laiñ bakhatduh hi ki long ka jingbuh pyrdet ia kaba u Keats u la rwai ba u her ha ki thapbniang ka poitri ; ka long ka jingpynpaw ba u myllung hi um kwah ban lait ni ka jingshisha kane ka jingim da kaba her ha ki thapbniang bym lah iohi ka poitri, namarkata, u pynher da ka poitri ha ki thapbniang jong ka aiom.

Na kaba bishar bniah lang ia kane bad "Ki Saw Aiom" lah ban iohi ba kane ka poem ka long kaba la thaw hadien ba u la thaw ia "Ka Ballad u Baieit Donshkor." Ia ka rngai bad u klew ba u la pynjah na ki saw aïom la pynrung hangne imat ynda u lap ba ki mat kim iadei bad ka banyngkong. Kane ka long ka dkhot bakhatduh jong ka jingrwai

u Baieit Donshkor kumba ka la long ha ka snem 1931, bad ka jingpule ia kane ka pynshai ia kane ka jinglap jong nga :

Ha u klew ne ka Dkhoh
  Sa aiu ngan ñiew tang !
  Ngan paw ha baroh :
  Ynda poi sa ka Tlang.
  Ngan phriang la ki sner,
  Bad ngan her sha bajngai,
  Ngan sah Samlarta
Bad ngan long ruh ka rngai.

Ki laiñ ba iathuh ia kajuh ka phang ki long kitei ki saw bakhatduh, ia kaba la buh ha ki saw laiñ bakhatduh "Ka Pyrem" da ka dur bad jingmut bathymmai.

IX. KHUBLEI

1

KA SYNRAI ka la sdang, u lapbah u la wai, ki ngap ki la bunkam ha kaba lum ia ki jingbam bathiang sha la ka sympa na ki syntiew bapher ha ki lum bad ki them. Ia ki krem maw krem dieng ruh la pynsawa da ka jingwin ki thapbniang u kyieng. Ki lwai ki la bun kyrhai bad ngi lap ba ki lymbung lwai ki win kumba la pynkhih ia ki da ka lyer. Nangta ki khñiang bapher bapher bad la ki jong ki puriskam ki la kylla thapbalieh bunrong. Ki thabawa ruh ki bunkam ka thaiñ jar baroh shimiet ba kin ngat ki skaiñ, bad kiwei pat ki khñiang, ba kin dup kjit ia ka um na ki. Ka shalynnai bad ki ñiangkongwieng hi ki iapah lang bad ki ñiangsohbrai. Bun ki khñiang ki puit ki ia pah lang ha baroh ki khlaw ha ka por synrai.

— (Ki Khñiang)

Ka lyer kaba beh ha ka por synrai ka pyniap stai ia ki sla ïaw jong ki dieng ki syntiew. Ki Sim babun jaid bun rukom ki wan kiew na ri War sha ki thaiñ Sohra lem bad ka jingrwai bathiang. Ka jingpah u Sim Rynñiaw ha khlaw batngen, bad ka jingjngi sngewbha u Khasaw ha ki wah ka pyniap thai ia ka dohnud u myllung. Ka jingud ka Kyrngem ruh ka pynsngew kynjah ia ka mynsiem kiba iohsngew ia ka bad kiba tip la ka khana jingieit shaphang jong ka. U Jalyeit u patied jam ha ki wah, ki kshaid bad nalor dieng. Ha skum Lyngdkhur pat, u nongrwai u iohi ba wat ha ka por barngai kum kata ruh kim ia ieh iwei ia iwei. Lynter katba dang im "la ha duk ne ha suk shijur".

— (Ki Sim)

Ha ki janmiet ki sngi Synrai, ka suiñ ka paw itynnat da ki jarud ka miaw. Ki samla ruh ki pynthiang da ka rwai ka siaw ha la ting ne haba iaid kai. Ki khynnah myn-sngi ki shetja kai katba ki samla pat ki bang ban leit tong

dohkha sha ki wah Yiapkhnai, Latara, bad Wahkaba. Ki rwai pharshi para samla da kaba pyndonkam da ki tiew bunjaid bun rukom.

Bun ki briew ki sngewbha ban leit lum leit wah naduh ki khynnah ki khynraw, ki tymmen ki kro; kum sha ki pyntha Saitsohpen ban bam lyer. Kito kibym leit shata ruh ki ialeit shawei pat ban her ka jingñiun jingswai ka met. U nongrwai pat u thiah thai bunsien ha lum marwei hapoh ki syrngiew batngen bad wat ha synrang hi ha ka jaka ba don u tiew tyrkhang baiwbih. Kiwei pat ki paralok ki leit khmih kai ia ka jingnoh rymphai ki kshaid Nohsngithiang sha Mawsmai.

Ka jingmutdur barngai jong u myllung hi ka iohthiah jai kum ka tdem ba mih na ka kshaid Nohkalikai bad kum ki wah ka ri thor Surma ba iohi na Mawmluh bad Mawsmai bad kum ki lyoh barben lieh ba sdien halor ki wah rupa shabym iohi shuh ka khmat.

Ka jingfeit jong u myllung ia la ka ri bad ia la ki paralok bunsien ka pyntlor ia ki ummat jong u baba u khmih sha ki thie ki pynthor ka ri Sylhet bad ia ki lum bajngai ba iohi na ki thaiñ Sohra. U sngew ba ka long ka badei eh ban phai sha kiei kiei ki jingjia ba la dep bad sha ki kam ba la dep ha ki sngi ba la her sha bymjukut bad ban ia khublei bad ki namar ba la Synrai.

—(Ki Samla Samhoi).

Kane ruh ka long ka poem shaphang ki aïom, hynrei tang ia ka Synrai ha Sohra bad ha ka ri Khasi hi baroh kawei. U myllung u don daw ban ai kyrteng ia ka da ka "Khublei" namar hadien kane ym don shuh ka jingrwai bakyrpang shaphang ki aïom. Ka Synrai, kum ka Lyïur bad Pyrem, ka la ioh jaka bun tang ha kawei ka kot. U Soso Tham um kwah ban rwai shaphang ka Tlang bakhriat bad barkhiang namar um sngewtynnat ha ka; bad ka long tang ma ka hi na ki aïom ba la ieh khlem da rwai kyrpang ne ban ktien hangno hangno ruh.

Don kaei re kaei kaba ktah ia ka dohnud myllung jong u ha KI SIM bad KI SAMLA SAMHOI. Ki jingiathuh khana puriskam shaphang u Kynñiaw bad ka Sohlyngngem ka ktah ia u katta katta, hynrei um kwah ban rwai kyrpang shaphang jong ki, lehse ba ka sur ba mih nangta kam pynkhraw ia ka pyrkhat pyrdaiñ bad pynkhlaiñ ia ka dohnud jong u kumba u kwah ia ka poitri ba kan leh, ka long ruh ka khana shaphang ka shempap ka kynthei. Lah ban iohi ia ka jingsngew synei jong u kum ia kata ka phang namar u la kren shai ba »

Ka jingud jong ka ngai ka ngam
La ka dohnud ban pynswai.

Kaba u pdiang hun mynsiem ka long ka jingim basynshar da ka jingiaieit paralok ne shi tnga, namarkata u lung mynsiem woi haba u iohi ba ki lyngdkhur ki shong kynjai "la ha duk ne suk shijur". Ka jingkdew ia kito arjur ki sim bad ka jingpynkut ha ki samla ka pynpaw ia ka jingthmu barieh jong u myllung ban pyni ha ki samla ia ki ar rukom ki jingiadei para baieit, bad ba ki dei ban jied ia ka jong ki lyngdkhur. Te ngi iohi hangne ba ka Poitri ka pyndep ia kawei ka kamram bad kata ka long ban ai jinghikai de.

Kum ha ki lyric ka pyrthei bashai ha kane ruh ngi iohi ba u Soso Tham u pynpaw ia ka lade haba u "thiah thai" shisien ha lum ban pyrkhat shaphang ka lawei ka ri, hynrei u lap ba ka jingmutdur ba paw hangne kum ka "Jingphohsniew" kam trei kam satia ha u. U la bynñiaw shibun ia kata, bad u kylli ialade haba u long kumba bthi ka jabieng la kata ka jingphohsniew ka la her jynduh na u "Sha basep ka sngi u bnai" syndon. Ki ummat ka jingieit, ne ka jingpisa mynsiem ki mih hi haba u rang ieit ri kum ma u u pyrkhat khia ia ka lawei. Kumta u la her ha ka jingmut kylleng, u kynmaw ia ki pynthor Bangladesh bamynta, hynrei u kyndit haba u phai shatei pat ba ki lum Makashang ki paw tang mynsynrai haba khmih na ri Khasi. Kata ka ai mynsiem ia u namar ka jingpaw jong ki ha ka Synrai bad ka jingkah lyoh ha kiwei pat ki aïom ka long ka nuksa ia u myllung uba ngeit ha ka jingpynpaw bad jingkren u Blei ban pynmih ia ka poitri. Kumta u phai biang sha lade, bad sha ka poitri ban pynthymmai ia la ka jingieit haba ka wan jngoh ia u ha ka Synrai.

X. KA ERPYNGNGAD KI "AW"

1

U MYLLUNG u la ai kyrteng ia kane ka ballad da "Ka Erpyngngad ki 'Aw' " ha ka sien shon balai. Haduh ka snem 1931 ka kyrteng ka dang long tang "Ki 'Aw' ". Kane ka long kawei na ki poem ba pynshitom jingmut ia u; bad ka paw ba u la khmih bniah ia ka bun wat, bad la pynbeit ruh bunsien, pynban kam put pynhun ia ki kritik ka poitri. Nyngkong eh ka don tang 13 dkhot, ia ka dkhot 11 la pynrung hadien, bad ki jingsot na ka dkhot 17 u John Gilpin ki pynlong ia kata ka dkhot thymmai. Ki dkhot ba u la pynbeit ki long 1, 2, 5, 6 12 bad 13. Ha ka snem 1931 ngi pule kumne :

Alle, wan sngap kai, khun ka Ri
Ba mynta kan sa paw,
Ba kan sa khie hapoh jong phi,
Ka 'Erthari ki "Aw".

(dk. 1)

Mynta te khun ka ri phin ong
Ki dei ki tien shu thaw ;
Hadien hadien pat kin sa long
Ki ktien ban sah kynmaw.

(dk 2)

Te khnang ba kumtei phin ioh kam,
Da kynmaw mrong khynraw ;
Ba don ka ktien bam lah pyndam
Kata ka dei 'u khaw'.

(dk 3)

La stad la bieit, la khraw, ne rit,
Ha Delphi ne ha khlaw ;
Ban kam kumtei ruh dei ban kit,
Kyndung ka byrni khaw.

(dk 4)

Ko Erthari iathuh ia nga,
  Hangno ki rieh ki "Aw"
Kito ba don ka Matsamla,
  Ki kynjoh Tiew Lyngskaw,

(dk 11)

Ban ieng ka rasong te to ai,
  Habar baroh kin paw :
Ba iwei ruh hei wat tyngkai,
  Ngi baroh ngin pam daw.

Imat la don ruh ka jingpynkylla da u khun jong u ia iwei i kyntien ha ka dkhot 10, laiñ 2. Ka tynrai ka long "Ka da daw balei ka piaw," ym kumba mynta ba la mih bujli ia ki kyntien "piaw" da i "saw" ; lehse la leh ia ka jingpynkylla da kabym poi pyrkhat ba u Soso Tham u mut "Ka diaw balei ka paw," kum ha ka "bhor hala." Sngew donkam ban ianujor ia kito ki kyntien barim bad kiba ngi iohi mynta shwa ban khmih bniah aiu ka poem ka don ban ong.

Ka jingkhot ha ka snem 1931 ia ki khun ka ri ka long tang ban "sngap kai" hynrei ha ka snem 1936 pat ban sngap da kaba pyrkhat bha namar ba u myllung u kren ia ka badonkam ia baroh. Ka 'er ba beh hir ha ka snem 1936 ka dang long ka erthari kaba lah ban pynjot ha ka 1931. Nalor kata don ka jingiapher bakhraw ha ki artylli ki lyer : ha ka snem 1931 ka Erthari ka la long kaba shu khie hi hapoh ka dohnud u briew marwei khlem don kano kano ka daw ba nabar; hynrei kane ka kylla erpyngad babeh hir hir ha u briew hi nabar, kata na ka jingiohi ka khmat bad jingiohsngew ki shkor.

Ki kyntien "shikhrum ka bneng" ki kham iadei bad ki kyntien (diction) ha ka poitri namar ki kynthup ia ki briew baroh ha pyrthei bad ki pynpaw ia ka jingthmu u myllung ban pynlong ia ka poem kaban pula ha ka pyrthei shityllup. Ki kyntien "ban sah kynmaw" kumba paw ha ka snem 1931 ki kham iadei dur bad ka jingiapher ki jingmut ha ki ar laiñ banyngkong bad ki ar laiñ bakhatduh ka dkhot

2 ban ia ka "pyllait jynhaw" namar kaba u kren kan long tang kaba "shu thaw" ne ba shu kren tang ba kan mih shabar. Nalor kata, ma u hi u kdew ba kaba u rwai kan sah "hadien" ruh. Ka "pyllait jynhaw" te kam iadei bha bad ka laiñ baar ka dkhot 3, namar ba u myllung u buh jingkynmaw ia ka jingong u paralok jong u ba u "suk shong marwei". Ka jingbujli ia ki dkhot 5 bad 6 ka ksan namar ba ki dkhot kumba ki paw ha ka snem 1936 haduh mynta ki kham bha shibun ia ki barim. Ha ka dkhot 12 pat lada ka sah ka barim ruh ka sngew myllung kumjuh tang ba ka Erthari ka lah ban kylla Erpyngngad noh, namar kaba buh ia ki' Aw hapoh Musari ne "ruh puria" (la kum ia ki puria khleiñ hapoh ruh) ka wan rah ia kawei pat ka jingmut. Ha ka barim la pun jingkieng sha ka poem babud, kata sha u "Tiew Pathaw"; hynrei ha kaba thymmai u la weng noh ia ka "nga" syndon ban pynrieh na kiwei ia ka jingsuba bashong nia ba u la pyndonkam ia kaba u la lap, bad mad ha lade hi. Ha ka jingpynbha ia ka dkhot 13, ngi iohi ba u la pdiang ia ka jingshisha ba don shisha wei ar hangno re kiba da jied mon sngewbha ban shong sotti haduh jingiap, namar kata um sngew dei ban kynthup ia baroh ha kata ka "pam daw" kumba u la leh haduh ka snem 1931 haba u kyntu "Ba iwei ruh hei wat tyngkai".

Kiei kine ki 'Aw ? Ngim dei ban pyrkhat ba u Soso Tham u mut tang ia kawei kaei re kaei. Ia kaba u la mut da ka "Aw" u la thoh hapoh ki *inverted comma* lynter ha kane ka poem. U la shim tang ia ki ardak A + w ba don ha bakut kiba kum kita ki kyntien. Ha ka dkhot 4 bad 6 ngi lap ba AW ka mut Kïaw; ka mut ruh KTHAW. Ha ki dkhot 5,8, bad 12 u mut KHAW; hynrei iohi ruh ba u mut "khynraw" kum ha ki dkhot 5 bad 12.

Ka khubor ba u myllung u iathuh hangne ka long shaphang ka por ha kaba ka jingieit samla ka wan ktah ia ka dohnud bad jingmut jong bun ki briew. Ka poem hi ka thew ia ki khynnah ba pule ha skul bad kolej bad ia kito kibym pule ruh kiba la khie khynraw. U la mabam ia baroh ia ka jingwan kata ka por baphylla ha ka jingim briew, bad ka long kabym lah long ia uno uno ban lait na ka.

Ym doh u briew uba kwah ban shong samla rta lada um don ka daw bakyrpang ha ïing ha sem, namar kata ym dei ban pdiang lada don uno uno uba u "suk shong marwei". Ka long ka aiñ ka long briew man briew hi bá ki samla kin wad tnga, ban kha ban roi ruh ha kane ka pyrthei. Ha ka kam shong kha - shong man dei ban don ki kïaw ki kthaw ia kiba dei ban burom kyrpang namar ba ka jingieit ia ki khun jong ki ka pynleh ia ki samla ban long kumta : kata ban leh rit, leh jem ha khmat jong ki, kam pher la ki khynraw ki wan na ka ïing baduk ne ne bariewspah. Hynrei ki samla shynrang ki dei ban pyrkhat lypa ia ka lawei lathai, ym dei ban shu shah kit syndet ha ka lyer jingieit khlem ka jingpynkhreh. Ka jingpynkhreh ka long ba kata ka ïing ia kaba yn seng ka dei ban biang ka bam ka dih, ka kup ka sem, ka thiah ka shong.

U myllung u ban jur ha ka jingdonkam ban ioh khaw, namar lada khlem khaw te ka jingieit ne jingshong kurim kam da long ka basuk. Ia u khaw hi la ai ka kyrdan syiem ha kane ka jingrwai, bad la pynkham ha u da u "diengduh nar", lehse ba ym ju don ba lah ban ieit khlem bam. Ngi iohi hangne ba wat u ramhah ruh u donkam jingbam. Kumta u shynrang u dei ban don ka jingtrei bathikna, la kata ka long ka rep ka riang ne ka khaïi, ne ka kam shakri ban thikna ba un ioh bam ban bsa ia ka khun ki briew. Haba u khynraw u tur ruma sha ïing ki briew tang ba beh ki er jingieit khlem ka kam bathikna u khaw u kylla long u nongshun jong u uba lah ban "shkiah na pdot" ia u briew bad ki khun jong u haduh ba kin iap thngan. Lehnoh ei ka wad khynraw hi ruh lada duna ka bam ka dih. U shynrang un shem jingeh hi khamtam ynda la kha khun kynthei ba dawa ia ki khaila ksiar.

Kane ka poem ka pher na kiwei pat kiba ngi la pule bad bishar na khmat. Ka daw ka long ba la pynrung ha ka ia (1) kaba pynshong shit ia ki khynraw ban wad tnga baroh kumba paw ha ki dkhot 1-4,6. bad 11-12; (2) ka maham pat ia ki ba ki don ka jingkit khlieh, khamtam ia u shynrang, bad kane ka paw ha hi dkhot-5 8 bad 14. Kane ka poem kan jin da la kham itynnat lada ia ka bynta ba dei shaphang u Khaw yn kren hadien eh, khlem da pyn-

wit da ki dkhot 9-13 kiba u myllung u lah buh shakhmat. Namar ba ym shym la buh ryntih ia ki mat ba la ktah, ka paw ba u Soso Tham um put iohi ia ka jingdonkam ka plot bapaka ha kaba thoh ia kane ka jingrwai. Ha kajuh ka jaka u pynshlur ia baroh ban ia pam daw, bad ha kajuh ruh u maham ia ka jingkit khlieh bakhia. Ka jingsngew khia jong ngi ki nongpule ia ka jingkit khlieh ka sting noh ynda u kren shaphang ki samla ba ialeh "iaw" ialade. Ka poem kan ibiang ha ka plot lada kan kut ha ka dkhot 8. Hynrei ba kin rung ki mat baroh ba u myllung u tare lah pat ban pynbeit thymmai kumne : dkhot 1-3 kumba ki long, dkhot 4-9 kito kiba long mynta 9 haduh 14, bad 10-14 kito kiba mynta ki long 4-8.

Ka jubab jong ka Mai bad ka Bon, kita ki thei samla, kumjuh ruh ka jong ki erpyngngad bym shym la buh hapoh inverted comma ka pyndum jingmut ia ki nongpule kiba lah ban shim ba ki long ki kyntien u myllung hi, ne jong u nongkylli.

Ka poem ka pynpyrkhat diaw ruh ia u nongpule ba dang khie dang khynraw da ki jingmaham u myllung, khamtam eh ha kine ki laiñ :

Ynda u wad shiah ban sam shkor
U dusmon,—syiem sohkhaw !

kiba la ki paw na sla ba u kpa u khuslai kumno un pyndeng ksiar ia ka khun kynthei haba kyrdub, hynrei ki kit ruh ia ka jingmut ba uta u khynraw u pei shkor ia ka jingkit khlieh bakhia ia la ka ïing ynda u la kha khun.

Hynrei u Soso Tham u la leh sian shibun ha kaba pynkwah Kïaw ia ki khynraw, ha ka jaka ban buh beit ba ki kwah lok ne tnga. U kdew ruh ia kawei kaba lah ban jia ha kano kano ka ïing ha uno uno u rangbah hadien ka jingshong kurim ; bad kata ka long ba u shynrang un trei kum u mraw, lada hap ka khia ka shon tang ha u shimet, bad ban trei haduh ban mih ka syep ka syar.

XI. U TIEW PATHAW

KANE ka long ka poem bashitom eh ban sngewthuh kloi. La ai kyrteng ia ka mynshwa "Ka Kie Ka Dohnud". La ai ia ka da ka kyrteng thymmai dang ha ka snem 1936. Kane ka bteng ia ka phang ba la rwai ha "Ki 'Aw", kata, ka jingieit samla. Hangne ym don jingmaham shuh, bad ia ki dkhot ruh la pynbeit ban iaid ryntih. Hynrei ia ki jingiakren jong u shynrang bad ka kynthei ym shym la pynbynta ne pynpher satia da ki dak ba ju pyndonkam ki nongthoh ba la shai. Ki nongpule ha nongkyndong kibym ju iohsngew ba ki nonghikai ki pule bad batai ia ki dkhot kin sah dum namar ba ki lah ban pynkut nia ba dei tang uwei u briew ba kren bad uta dei u nongthoh hi. Ka poem ka kynthup ia tang san dkhot. Kam pynshai ei ei naduh kano ka laiñ la kren da ka kynthei bad nangno pat la kren da u shynrang. Une u Tiew Lyngskaw kumba la kdew ha ki 'Aw u la mih lypa ha ka dkhot 12 ia kaba la bujli hadien. Na katei ka dkhot ba la pynduh ngi iohi ba u tiew lyngskaw u ieng na ka bynta u shynrang, namar ba ki Erthari ki iathuh ba ki khynraw "ki kynjoh" ia u. Ka dkhot 1 hangne namarkata, ka dei ka jingkren ka thei samla ba la ai kyrteng da u tiew Pathaw.

Ki dkhot 2 bad 3 pat ki dei ka jubab u tiew lyngskaw ia ka kynthei. Ka kynthei ka kren biang ha ka laiñ banyngkong ka dkhot 4, ia kaba la jubab ha ki ar laiñ kajuh hi ka dkhot. Te ka kynthei ka kren biang ha ka dkhot bakhatduh. Kane ka poem kam pynshitom jingmut tang ia ki nongpule, hynrei ka paw ba ka pynshitom kumjuh ia u nongthaw ia ka ruh. Haduh ka snem 1931 ka dkhot 5 ka pule kumne :

Ko Eeid, phi dei u Tiew Lyngskaw
Ba shoh ki Lyer khlieh riat;
Ngan king naduh shiliang duriaw
Bad phi ban ia shem pat.

Mynta pat ha ka jaka ban kren tang shaphang u shynrang, ka nongkren ka iathuh noh shaphang ialade.

2

Ka rukom iathuh hangne kam long kum ha ki Aw, namar ngi iohi ia ka jingieit balaitlud kabym pyrkhat ia ka ioh ka kot, ka duk ka shitom, ha ka longïing long sem hadien. Ka dang dei tang ka jingieit khynraw bym don jingpynwit ei ei. Ka jingieit ka pynlong ia ki khynraw ban phla ia kaba ki sngew, bad ia ka jingmut bad ka soskular jong ki ba haduh katno baroh arngut ki la kloi ban leh namar ba ym bit iakhlad shuh. Hangne u myllung u la ai lad ia ki khynraw ban ia kren mon.

Ka kynthei ka phla ba ka kloi ban tur shaduh shiteng riat ban ioh ia u shynrang. U shynrang ruh u la khlei lut ia ka jingsngew jong u, bad ka jingiakloi jong u ban shong ban sah bad la ka Baieit long katba ka lah, namar u sngewthuh kum ha "Ka Lyer Ka Dang Sieng" ba ha ka hi "ka don ka bneng". Namarkata, lada ka duk ne suk, tang ba synshar ia ki da ka jingieit ki sngewbha ki khynraw ba iaieit. Hapdeng ka jingitynnat ka jingiakren, ngi sngew syier shibun ia ka jinglong bad dor ki khynraw kiba katba pyndonkam ia ki ruh long namar kam lah ban pynmih soh ei ei lada ki long tang ban "bam khana khlieh riat".

XII. U TIEW PATHAI

1

IA "U Tiew Pathai" bad "Ka Lyer ka dang Sieng" u Soso Tham u thoh ban pynsah jingkynmaw ia ka jing-ieit jong u ia la ka lok, ka Kerila Dora Gatphoh. Na ki kyntien ba pyndonkam ha kine baroh ar, lah ban iohi ba u myllung jong ngi u long u briew ia uba ka jingieit ha ki dur bapher ka da ktah thikna bha. Ha baroh ar u kdew ba kata kaba u ieit kam don shuh bad u.

Ha kane ka poem u rwai shaphang ka jingkloi jong u ban shong ban sah hangno hangno haba don kata ka baieit jong u pynban mynta u shu kynmaw ieit ia ka, ba kam don shuh bad u. U kynmaw ruh ba mynba ki dang samla um ju sngewthuh kumno ka por ka iaid haba u iashong kai bad la ka baieit, bad u kynmaw ia ka nam ka jingbha briew kata ka khynraw shaduh Sohra ruh. Kum ia kata ka briew un iai kynmaw sah katba u dang im.

2

Ha kane ka ballad ngi iohi ba ki Louisa poem u Wordsworth ki iai sawa ha ka jingmut u Soso Tham. Kaba u pyndonkam hangne ka shai ha kiba pule baroh ar. Ki kshaid u Wordsworth ki shad syrngiew hangne ruh, bad ynda u la kren ia ka kshaid jong u ba ka buhrieh la ka khmat ngi kynmaw ia u violet ba la buhrieh ialade shi-teng na ka jingiohi ki briew. Nujor ia kine :

Take all that's mine 'beneath the moon',
If I with her but half a noon
May sit beneath the walls
Of some old cave, or mossy nook
When up she winds along the brook
To hunt the waterfalls.

bad,

A Violet by a mossy stone
Half hidden from the eye !
—Fair as a Star when only one
Is shining in the sky.

Ka jingrung u Tiew Pathai shapoh ñiamra ruh ka pynkynmaw ia ngi ia ka jingkynmaw ieit u Wordsworth ia ka Lucy hadien ba ka la thiah ha ñiamra jingtep.

XIII. KA LYER KA DANG SIENG

HA KANE ka lyric u Soso Tham u rwai shaphang ka jingbha briew bad jingkordor ka jingim ka lok jong u. U iathuh kumno ba ka jingieit ka jop ia u tang shu iohi nyngkong ia ka haba ka dang samla, hynrei u sngewthuh ha lade hi ba kaban shong kurim ia kum kata ka samla kan wan rah ia ka longïing - longsem basuk. Na ka jingshem nyngkong u poi sha ka por ba ki iashong kha noh, bad ba ki ialong shitnga, lane kawei ka doh kat kum ka jinghikai ka niam Khristan. U phla ha ngi ki nongpule ba u la mad ia ka bneng bad ka. U kynmaw ieit ia ki sngi ba u iaiaid bam lyer bad la ka lok shwa ba kin iashong kha ha kaba ki iohlad ban iakren markhmat ia ka jingsngew jong ki ia kiba la shah ia ngi ban tip khyndiat eh ha "U Tiew Pathaw". Nangta pat, ngi iohi ba kata ka Baieit kam don shuh. Ka la leit, u ong :

Sha kawei ka pyrthei,
Bad kawei pat ka bneng.

2

Kawei kaba bat ia ka jingmut u kritik bamynta ka long ka jingbatai u Soso Tham shaphang ka bneng. U la kdew shai ia ka jingdon kata ka bneng ha ki lai tylli ki jingrwai ba la shon ha *Ka Duitara Ksiar*. Kane ka mat ka dawa ia ka jingbishar bniah ban lah ban sngewthuh ia u myllung.

Ha "U Tiew Pathaw" u iathuh ba ka bneng ka don ha ka samla: ha "Ka Duitara Ksiar" pat u shim nuksa na ki kyntien ba kren u Jisu Khrist ha ki synran jong u ba u sngewthuh bha ba ka bneng ka don hapoh jong u hi. "Ha nga ka don ka bneng", u kam. Ha kane pat u kren shaphang ki ar tylli ki bneng. Kawei ka don ha ka Baieit jong u, bad kawei pat ka dei ka jaka sha kaba ka mynsiem ki riewhok ka leit poi.

Ia ka bneng banyngkong u la kren da ka bathikna. Dei ha kaba ka jingieit ka synshar bad ha kaba arngut shi lok ki im suk ha jingiasngewthuh jingmut, ka jinghun mynsiem, ka jingbym don ka jingsuba sniew iwei ia iwei ba ka don ka bneng ha pyrthei, kat kum u Soso Tham. La nang pynskhem shuh shuh ia kane ynda u la pynrung ia kine ki kyntien ha "Ka Biria U Bieit" :—

Lada don bneng ha snieh pyrthei
Ha trep ne ha ïing syiem, —
Ka dei ha Eden — ba arngut
Ki ia phylliew mynsiem.

Ia ka bneng ha pyrthei u lap ha kaba ia ai, ia mad kylliang ia ka jingieit shong kurim ba ki Greek ki jer kyrteng *eros.*

Um shym len ba don sa "kawei pat ka bneng". Ia kane kawei pat ka bneng u khot ruh "Ka ri ba sha jngai", ka ri ba "sha shiliang" na kane kaba ngi iohi ha kane ka jingim. Ha "U Sim Ba La Lait" u kren shaphang kane ka bneng kum "kawei pat ka ri". U la kren kham bniah shaphang jong ka ha "U Trot" haba u rwai ba kata ka ri kam ju kyntait iano iano. Ka lynti ban poi sha kata kawei pat ka bneng ka long ki ummat ksiar.

Kumta ngi iohi ba haba u briew u mad ia ka jingsuk mynsiem ha ka kam ne jingialeh, ha ka ïing ka sem, ka imlang - sah lang, kane ka pyrthei hi ka long kum ka bneng; ka ïing trep ka long bneng, hynrei na kane hi ruh lah ban pyrkhat ba lada synshar ia ka ïing ka sem da ki jingmut basniew, bad da ka jingbymsngewthuh jingmut ka khyndew hi ka long ka nurok ka ksew.

Ngi sngewbha shibun ban iohi ba u myllung jong ngi, uba ieit ia ka mariang bad ka jingim basuk, um shym la klet ia kaba baroh ar bad niam Khasi bad niam Khristan ki hikai : kata, hadien ka jingiap na kane ka pyrthei, dang don sa kawei pat ka jingim, ha kaba ki mynsiem ki lah ban ithuh iwei ia iwei kumba u la lam kdew haba u kut jingmut ban kylli "hangno i Mei" jong u ynda u la poi sha kata kawei pat ka bneng.

XIV. U TROT

KANE KA poem ka pher na kito kiwei pat kiba ngi la pule, namar ka long ka jingiathuh shaphang u ksew ia uba la ai kyrteng u Trot. U Soso Tham u la rwai da kaba sngewbynnud ia kum uta u ksew ba la iap sngewsih namar ba u kynrad jong u u la khlad noh. Une u Trot u dei u ksew uba la im ha Shillong hi. Hynrei ka jingjia ba la saiñdur ia ka jingpyrkhat jong u myllung ka la long kaba u William Wordsworth u la rwai ha "Incident, Characteristic of a Favourite Dog" bad "Tribute to the memory of the same Dog."

Ban pynieng ia la ka nia, ngan kdew tang katto katne na ki ksew ba u Wordsworth u la rwai. Uwei u kynrad u don saw tylli ki sewbeh ia kiba u ai kyrteng: Dart, Prince Swallow, bad ka Music. Haba ki iabeh ia ka keilympied ha khlaw ki kam ia ka wah ba la tap da u thah. Artylli ki lait sha shiliang da kaba jngi pashaid bad bud ia ka skei, u Dart pat um lah ban jam sha shiliang bajur ka jingkhriat, u kynrad ruh um put poi shata namar um lah stet ka mareh kat ki ksew. Ka Music, ka ksew kynthei, haba ka la iohi ba u Dart u la don ha ka jingma, kam treh kam ia ka wah hynrei ka ialeh da ki kti jong ka ban tan ia u shabar. Namar ba ka rit eh, kam lah satia, ka ud ka bynñiaw ynda u paralok jong ka u la ngam ban ym mih shuh. Namar bakhriat eh ma ka ruh ka la iap noh. U kynrad u la tep ia ka ha trai u diengsning, u ong ba kim ju pynieng mot ia ka ksew, hynrei ki iam bad kynthei bad shynrang ynda ka la iap, bad la kular ruh ba yn iai kynmaw ia ka shirta. Ha "Fidelity" pat u Wordsworth u rwai shaphang u ksew uba ap ia ka met iap u kynrad jong u ha lum haduh lai bnai, tat haduh ba uwei u nongap blang u la iohsngew ia ka jingjlew basngew sangsot u la leit peit. Uta u ksew u la ialam haduh ka jaka ba don ki shyieng u kynrad jong u, nangta uta uba lap u sa sngewthuh,

Ka skei u Wordsworth ka don ha "U Trot" ruh. Ka jngi pashait, ka tei mot, ka jingtep ka Music ba la kah tngen da ki diengsning ka paw ha "U Trot" kum ki kseh. Ki "riat raieh raidam" ba u kynrad u Trot u iaid ruh ki syriem ia ki mawsiang ba la kiew da u Kynrad u ksew u Wordsworth ba u la lap ba ki btuid. Don ruh ka jingiam briew ha baroh ar. Kaba u Soso Tham u la leh ka long ba u la pyndonkam da ka jingjia ha Shillong ban pynrung ia ki mynsiem ki jingrwai u Wordsworth shaphang ki ksew tipsngi, bapher na ki para ksew.

U Trot u dei u sewbeh mrad bakhlaiñ jong uwei u nongbylla. U ju bud ia u kynrad la jong man ka sngi sha khlaw ban beh sim bad mrad. U Kynrad jong u u long u baminot bha ha la ka kam, bad une u Trot u ju ialeh kai ruh bad u. Hynrei u Kynrad u la khlad noh na kane ka pyrthei sha kawei pat kabym ju sang iano iano, bad um lah ban ialam ia u Trot shata. Ha ka sngi ba leit on tep ia u Kynrad, u Trot ruh u bud. Namar ka jingsngew blaw, u la mut ban noh iap shapoh riat. U la leit phai sha ïing hynrei um smat shuh ban beh sim kumba mynshwa. U shu thiah pangdohnud ha kper. Ki pateng bahadien kin kynmaw ia u Trot.

2

Ha kane ka poem la buh ryntih ia ki jingrwai ba kawei ka mat kan bud ia kawei pat. Nyngkong eh la iathuh ia ngi ia ka jingiadei u nongbylla bad ka tnga bad la ka ïing ka sem. U trei minot ba ki khun kin biang ki bam ka dih. Namar ba u long u baduk, ngim sngewlah mutdur ba un buh bun "ki tnga" kumba la rwai. Ngi iohi ruh ba u ieit ia u Trot bad u la bikai ia u ia ka akor babha. La u duk, u nongbylla u suk namar ngi iohi ba u don por ban ialehkai bad la u ksew, bad ban leit beh mrad, kum u "Master" jong ki ksew u Wordsworth, namar ngi iohi ia u Trot :-

Hapoh sañium u beh sim phlang,
Ha suiñ u beh lyntaid
Shapoh ka khlaw u ngam de jlang,
Ha um u jngi pashait

la kum ba jngi u Prince bad ka Swallow jong u Master hi. Uba kum uta u Kynrad jong u Trot u la iap noh. Mynta ka jingdum jingmut ka tap ia ka tnga, ki khun bad u Trot de.

Ka mat baar ba la rwai ka long shaphang "kawei pat ka ri." Ia kane kawei pat ka ri la kdew ha "Ka Lyer ka Dang Sieng" kum "kawei pat ka pyrthei—Bad kawei pat ka bneng". Ha ki khyndiat dkhot (5 - 11) u la rwai shaphang kata ka ri ba ka long ka jaka ha kaba ka mynsiem ki briew ba la iap ka poi. Kaba buh ia "ka riat raieh raidam" ha lynti ka lam ban plie ia ki khmat ka jingmut jong ngi ba kata ka lynti ka long ka bakhim bad bakyllaiñ na kaba ki riewhok ki rung ban poi sha ka jingsuk bneng. Hynrei ynda haba ngi sngap ia u myllung ba u batai.

Ka ri aiure dei kata,
  Ka don hangno hangno ;
Ka aiuma, samsia hangta
  Kam sang iano iano

ngi sngew kumba ka long tang ka jaka ha kaba ki nongiap ki shu shongthait shiphang ban ap ia ka jingbishar u Blei shaphang ki kam jong ki ha kane ka pyrthei ; kaba kum ka rud ka dujok ba u Soso Tham u la lap ha ka epik u John Milton kabym ju kyntaid iano iano ruh. Haba ngi pule shuh shuh shaphang jong ka ngi lap ba wei ba ki briew ki la poi shata kim ju kwah shuh ban wan phai sha kane ka pyrthei, namar kim sahnud iano iano ruh. Ka spah bad ki rong babunjaid kane ka pyrthei, ka jingleit samla, bad ka jingiam pangnud ka lok bad ki khun kim lah satia ban pynsangeh ia u nongiap na kaba leit noh sha kata ka ri. Ngi iohi ia ki syrngiew babunjaid kata ka ri. Shisien peit, kumba la kdew, ka dei ka bneng ; sa shisien pat ka jaka shongthait ki nongiap kumba hikai ka Balang Catholic ; sa shisien pat kum ka ri barngai "aiure" kaba u myllung um lah batai ; bad khatduh eh kum ka jingtep, namar :

Ka khmat u briew ka kwah ban peit,
  Shapoh ba kynjah jar ;
Ka lynti shata te ban leit,
  Ka dei ki ummat ksiar.

Ka paw ha nga hi ba ka dei kano kano ka jaka ba u myllung u mutdur bad ngeit ba ka long ka jaka shong suk ka mynsiem u briew sha lyndet ka jingtep bad jingiap, ka dwar U Blei hi. Ka jingairong ia ka hangne ka mih na ka jingsngew lung mynsiem u myllung haba u lap ia ka phang pdeng ka jingrwai jong u.

Ka mat balai ha kane ka ballad ka long ka jinglong u Trot. Ngi sngewmyllung shibun ban pyrkhat ia ka jinglong ba la ai ha une u ksew ba la hikai bha, khamtam haba ngi tip ba ki mrad ki don tang ka saptip kaba ngi tip kum ka *instinct*, kaba pynkynmaw ia ki ia ka kamram jong ki. Ngi iohi ha kane ka ballad ba um lah shuh ban iohi ia u Kynrad baieit jong u, bad um lah ruh ban bud ia u sha ka jingiap. Ngi iohi ba u bud ia ka met iap u Kynrad shaduh lum jingtep jar jar kum u briew hi. Ynda la buh ia ka synduk hapoh thliew tep u Trot u la khih pisa ban hiar hangta. Ka "tmier ka riat" ba "u thew ban noh na jrong" ka dei ka tmier thliew tep. Balei haduh katne ? Hato ka lah ma ban long ba ym shym la shah ia u Trot ban khmih ia ka khmat u Kynrad shwa ba ki lok ki jor kin thep ia ka met hapoh synduk ? Ka Poitri kam shah ia ngi ban tip ia ka daw. Hynrei ka jingkhih pisa jong u naduh lum jingtep hi ka pynlyngngoh ia ki briew ruh. Ynda u la leit phai sha ïing um treh shuh ban beh sim ha kper, um ju leit beh mrad ruh namar ym don paralok shuh. U shu dem sngewsih ha shyngkup ba la jaw slap, bad u thiah ruh mynsngi ha kper. Namar kito ki daw, u nongrwai u pyrkhat ba ki briew lehse ki lah ruh ban klet ia kum uta u ksew.

XV. KA DUITARA KSIAR

KANE KA long kawei na ki jingrwai ieit mariang jong u Soso Tham, bad ha kaba pynpaw ia ka jingieit ia ka mariang, u pynpaw ruh ia ka jingieit ia ka ri Khasi.

Shaphang aiu u rwai hangne, bad aiu u iathuh ha ki nongpule ? Ka dawa ia ki jingpule ban ioh ia ka jubab. Nga tyrwa ban shim shwa ia ka poem kumba la thoh, hynrei ha kiwei pat ki bynta yn pyndonkam da ka jingbishar bniah. Lada ki nongpule kim lap jingbatai ne jingpynshai eiei ha kane ka lynnong kumba ha ki katto katne, ki dei ban shim ba nga jied khnang ban leh kumta.

Ha trai u sning ha ki phud ka Umshyrpi ka shong ka thei samla kabym ju tymmen, kaba riam da ki jaiñ sala. Ka don ki persyntiew ha arliang ka Umjasai. Ka tem duitara bad ka rwai shaphang u baieit la jong. U myllung u iohsngew ia ki sur ba ka rwai bad u iathuhlypa ba "kin iaid sawdong ka ri." U ju leit sha trai uta u sning ban sngap ia ki sur bathiang jong ka kiba pynpang nud ia u. Hynrei u angnud ruh ban ioh sngew na ka ia ki sur kabam pynklet noh ia ki jingsngewsih jong u. Kumba kata ka jingkyrmen shisien u sngew kum ka rngai ba ka rwai ia ka sur ba u ju bang kaba ktah ia u na ka mationg, bad u sngewthuh mynta ba ka bneng ka don hapoh jong u hi kumba la iathuh da u Jisu Khrist. U phai sha u Lum Shillong ban iathuh ba ki sur duitara kin iai mih na u (lum) shaphang kiwei pat ki por. Hynrei u sngewdiaw haba u pyrkhat shaphang ka lawei ka ri Khasi.

Kaei kane 'Ka Duitara Ksiar'? La jer kyrteng ia kane ka Rwai-Parom kumta naduh ba ia ki poem ba don ha kane ka kot la jer *Ki Poetry Khasi*, bad ka kyrteng ka sah kumjuh haduh kine ki sngi, wat lada u Soso Tham u la ai da ki bathymmai ia kiwei pat. Nga kwah ban pyrkhat ba kane ka "Duitara Ksiar" ka long ka poitri kaba pynmih ia ki sur bathiang jong ka ha u myllung jong ngi, namar ngi iohi ia kata ka jingiathuh ba kata ka samla ' ka tem ka

duitara" bad ka pynmih ia ki sur, bapher bathiang kumjuh ruh ia ki sur ba u Soso Tham u ju bang. Ka eh shibun ban tip kum kiei ki sur ba u myllung jong ngi u ju bang, namar u ju nang bunjaid, kat kum ka jingiathuh kito kiba ju shah bikai ha u. Nga kwah pat ban tyrwa ba kine ki sur ba u kren hangne ki thew ia ka Rwai-Parom (Ballad) ba u sngewtynnat, bad ia ka dur ka phong jong ka.

Ha ka snem 1876 mynba la shon biang ia ka *Kot Jingrwai* Khasi la shon ia kawei ka jingrwai ia kaba u John Roberts u ai kyrteng "Ka Duitara Ksiar" kaba kren shaphang ka jingim jong ki riewhok sha lyndet ka jingiap bad jingtep. Ha katei la iathuh ba ki angel kin tem duitara "Ha byneng kan ym kut shuh." Ka phang pdeng jong ka ka long ka bneng kum ka jaka shongneh,

Ngi iohi ia ka jingkhia ka mynsiem u Soso Tham ha kane ka poem jong u ruh. Ngi iohi ba ki syrngiew (images) jong ki sngi bathiang ba u la mad mynba ka baieit jong u ka dang don lang bad u, bad ki khun jong ki, ruh ia ka syrngiew ka jingsngew kynjah ka jingim kum :-

U bnai u lung u bnai u ngen,
Harud ki umpohliew,
U 'tiew tyrkhang ba sah tyrkhong
U iam pangnud wei briew.

Shata bunsien marwei nga iaid,
Bunsien nga pynshah shkor,
Kumno ban rwai ba ngan klet noh,
Ia kiwei pat ki por.

Ki dei ki ktien ba nga ju ieit,
Ka sur ba nga ju bang :
Ki ngam kham jylliew ia ki par
Ba shong ki ummat kthang.

Ka jingkynjah ka pynphai ia ka mynsiem u Soso Tham sha ka lawei ka jaitbynriew Khasi ruh, bad haba u pyrkhat ieit ia kata ka lawei ki badang jngai ki ummat ki mih hi, namar ba u iohi kum ha rngai ba ka ri ka shong ha tmier ka jingma lymda mih ki briew ki ban im sngi shaphang

jong ka. Ha ka snem 1935 u thoh : "Nga iohi ruh ia la ka ri ha tmier ka riat ba shyrkhei. Sa tang katno, ia ngi kiba tang shitroh, lada ngim kyndit bynriew kan sa tyllep ka umsaw, bad ngin sa long nong—Gebion ban thoh dieng, ban tong um iano re."

Lyngba ka poitri ia kaba u batai ba ka long ka duitara hi, u rwai shaphang ka ri bad ka jaitbynriew ban pynkhie im pat ia ka jingieit ri. Ia kane ka jingbatai, kata, ba ka Duitara Ksiar ka dei ka Poitri, lah ruh lah ban kyrshan na ki kyntien u myllung hi ba u la thoh : "Nangta nga sa tem ia kane ka duitara ban paw u Mawsawa jong ka bor mynsiem ki Longshwa mynbarim, ba ynda ki pateng ban dang khie hadien kin kyndit briew bad peiphang ia kane."

Sa kawei ka jingkylli bamih na kane ka poem ka long: kaei kane "ka theisamla" ba shong ha trai u dieng sning ? Hato ka long ka puri blei ? Hato ka long kano kano ka samla ba u Soso Tham u la iakynduh mynno re ? Ne ka dei ka mynsiem jongno re ? Imat ym don jingeh ei ei ban ithuh ia ka. La rwai ba ka nang ban rwai bad ban tem duitara dalade hi bad u Soso Tham u iohsngew ia ki sur jong ka. U iohi rngai ruh ba ka riam da ki jaiñ balieh sada bym don jingthoh bria bad u iw ia kata ka jaiñ ba ka iwbih "lapongnai". La ai ia ka tang kat kato ka dur, bad ngim iohi shuh ia ka; lada ngi sahnud ei ei ban tip shuh shuh ngi la dei ban pule na "Ka Nam" de ban ioh ia ka jingsyriem. Namar ka dkhot 5 jong kane bad ka dkhot 19 jong "Ka Nam" ki kren ia kajuh ka phang. Nga buh lang ia ki hangne :

Ki shynriahti jong ka ki shad,
Ka tem ka duitara,
Na pdeng ki khlur ha bneng ka wad
Ia u Lur Mangkara.

bad

Ha ri u syntiew bad u ngap
Aiu ka iohi sha ?
Ynda ki khlur shibneng ki dap
U 'nai khadsaw-synïa.

Shisha ka thei bhabriew hangne ka syriem shibun ia ka Nam, ka wad ia u Lur Mangkara hapdeng "ki khlur ha bneng" bad ka Nam pat ia u Nai khadsaw synïa. Baroh ar bad Lur bad Nai ki long tang ka symbol ia u shynrang briew. Hynrei katba ka Nam ka wad ia u samla, kane ka "thei samla" ba tem duitara pat ia uba kham pher : u lah ban long u samla, u rangbah ne uba la tymmen ruh. Ki kyrdan ki jinglong ha ki rangbah ba baroh ar ki samla ki wad ki iapher. Ia ka Nam uno uno u samla babhabriew bad u babha jinglong u biang; hynrei ka "thei samla" te ka donkam ia uba la palat ia baroh ki samla ne shynrang briew, bad namar ba dei ia u briew, u dei ban don ka sap aiu re kaba la palat ia ki para shnong ha kata ka por ba u im, la um lah ban palat ha ki sngi bahadien. Kaei kaei ka samla, ngi kylli biang. U Soso Tham u iathuh:-

Naduh barim hangne, ki ong,
   Ka shong ka theisamla ;
Naduh ki sngi ka ksaw ka kpong,
   Ka iai sah samla rta.

Ka theisamla kaba neh sah kumta ha ki khmat ki briew ha ki por bapher dei ka Pyrthei - Mariang bad ka jinglong jong ka, kaba iai jia na kawei ka snem sha kawei pat. Tang ma ka kaba lah ban paw ka bathymmai bad babhabriew sah ha kiwei pat ki khmat. Ka Mariang, jong u Soso Tham, ka wad ha ka ri Khasi ia u myllung baieit ia ka. Hato ka la lap ia uba kum uta ? Ka mariang ka ri Khasi ka la lap ne em ia u khynraw ba ka ieit eh la u nongthaw poitri ne u nongthoh *Prous* ? U Soso Tham um long uta uba ieit eh ia ka Mariang namar ka jingieit jong u ia ka ka mih na ka jingdonkam jong u. Ha u ka long ka ïing buhkot ne Library, 1 kata ka mut shai ba lada u la lap ki jingtip ba u la lum um donkam shuh ia ka. Ia kaba u wad ha ka u la iathuh ha ngi. Kato ka jingieit ka long tang kawei ka lynti. U wad ha ka ia ka poitri. U phla :

Ngan wad man ka por ia ki jingruwai bathiang
Ba shem man ka sngi tang ha pneh ka mariang.

U ibha la ka namar ka spah barieh jong ka. Um shym la aiti lut ialade ha ka ne shah shkor ia ka. Imat u ithuh

ia ka ynda u la bud da ki snem ia ka lynti u Wordsworth, Coleridge, Shelley bad Keats. Lada ka Mariang ka la lap shisien ia u khynraw jong ka, uba la kohnguh ia ka, uba pynshah shkor ia ka, uta u dei uto uba iaroh ia ka ym tang kum ka samla, hynrei kum ka nonghikai, uto uba shem ba ki jingkhang jong ka "ki plie bad miet bad sngi sha kito kiba mon ban rung shapoh jong ka khlem da tyngkai ia la ka jingim bad met bad mynsiem." 2 Uta dei u Primrose Gatphoh uba la lap ba ka mariang ka ieit ia baroh. U thoh :

> Ka mariang kam ju shah shiliang iano iano ruh ; ka ai ka nong kaba biang ia uba duk bad uba riewspah kumjuh, tang lada ki ieit bad minot ban pule ia ka man la ka sngi. 3

U Soso Tham u long u khlur bapaw nyngkong ha ka poitri ieit mariang hynrei ym uta u Lur Mangkara ba ka mariang ka wad, namar ha khmat jong ka u long tang "u tiew tyrkhang ba sah tyrkhong" ba "iam pangnud wei briew".

Kin ym duna ki nongpule kiba shim ia ka jingtbit bad jingshemphang u Soso Tham haba ki pule ia "Ka Duitara Ksiar" ym ia *Ka Duitara Ksiar* baroh kawei. Kim duna ruh kiba ngeit ba kane ka poem ka mih na u nongrwai hi. Namar ba nga la iohi lypa ia kata, la sngew dei ban kdew khyndiat shaphang ka jingsaiñdur ia ka jingmut u myllung kum ka jingpynkut.

U myllung jong ngi um put lah ban iaid marwei ha kane ka poem. Ka jingtrei bad jingsngew kiwei pat ka la ring kongor ia u sha ka rukom pyrkhat kita ki nongrwai. Nyngkong eh la saiñdur ia ka jingsngewthuh u Soso Tham hangne da u William Wordsworth.

---

1. *Ki Umjer Ksiar*, "Ka Tiew Lalyngngi", sla 130.
2. *Ka Thymmei*, 1961, editor R. S. Lyngdoh, B.Sc.
3. *Ki Phawar Sara*, Khmih ruh ha *Ka Poitri u Primrose Gatphoh*, 1978, sla 16-20

Ka Dove u Wordsworth ha ka Lucy ka kylla "Umshyrpi" ha u Soso Tham. Ban iohi aiu u Soso Tham u leh ha kane ka poem, yn jied katto katne laiñ na baroh ar :

1. Besides the springs of Dove

Hajan ki phuh ka Umshyrpi
Harud ki umpohliew

2. A maid whom there were none to praise
(Lucy)

Ka shong ka theisamla ;
Ka iaisah samla rta.

3. We lay beneath an oak
Besides a mossy seat.

Hapdeng ki kseh, ha dong ka khlaw,
Marwei u ieng u sning.

4. Mourns less for what age takes away
Than what it takes behind.

U 'tiew tyrkhang ba sah tyrkhong
U iam pangnud wei briew.

5. My eyes are dim with childish tears,
My heart is idly stirred,
For the same sound is in my ears,
Which in those days I heard.
(The Fountain)

Ki dei ki ktien ba nga ju ieit
Ki sur ba nga ju bang ;
Ki ngam kham jylliew ia ki par
Ba shong ki ummat kthang.

Ha kane, ki kyntien jong u Soso Tham ki kham jylliew ban ia ki jong u Wordsworth. Khmih ia ka jingring dur kum ha kine harum pat kiba iasyriem hynrei ha ki jingmut bapher :

6. But we are pressed by heavy load ;
   And often glad no more ;
 We wear a face of joy because
   We have been glad of yore.
(The Fountain)

Nga iohi ruh na trai u sning,
  Da kiwei pat ki khmat;
Ki tmier ka ri bashong kham jngai
  Ban ia ki khlur ummat.

Ki ummat ki jan ha u myllung namar ba ka ri Khasi kam put laitluid haduh ka por ba u rwai bad ba u iohi ia ki jingma ba ap ia ka.

7. And sings a melancholy strain,
   O listen ! for the vale profound
 Is overflowing with the sound
 * * * * * * * *

Breaking the silence of the seas,

Ka ruwai napoh ki kseh barben,
  Rukom ki sur bapher;
Ha man ki por ba kynjah briew,
  Ki sawa ha ka lyer.

8. I listened, motionless and still;
   As I mounted up the hill.
 The music in my heart I bore,
   Long after it was heard no more.

Shisien nga iohsngew te nga sngap
  Kyndiang nga iohsngew shai;
Nga sngew ha kata hi ka shipor
  Kumba nga don ha rngai.

Nalor kito ki sakhi ba la sei, dang don shuh sa khyndiat ban pynskhem haduh katno ba kiwei pat ki symboh pyrkhat ki pynmih ia kane ka poem. Kito ki dkhot ba u myllung rwai shaphang ba ka bneng ka don ha u hi ka long ka jubab u Jisu Khrist ia ki synran jong u. Kiwei pat ki khmat ba u kwah ban khmih sha ka mariang kiba

long ki khmat ba u Sibmatlah u peit sha ka mariang ki pynsawa ia ki khmat da kiba u John Milton u lah ban iohi "of things invisible to mortal sight".

Ka rukom ba u jied ban pynrung ia kito ki symboh pyrkhat ka long kaba dei iaroh, namar ym baroh ki nongpule kiba suba ba kito ki symboh ki lai phalang ha u haba u thaw ia kane ka poem. Hynrei ha kajuh ka por, kane ka poem ka pun la ka jingkieng sha "U Lum Shyllong".

———

XVI. U LUM SHYLLONG

HADUH ka snem 1931 kine ki laiñ kim put don :

Ka lyer, u slap, u thah, u phria,
Shirta ia me ki shoh ;
Ka sngi ba thiang ruh kumjuh hi,
Ia me junom ka doh.

La pynrung ia ki imat ha ka snem 1936. Ha kane ka poem u Soso Tham u la phla lynter ba ka poem ka mih na ki jingsngew bad jingpyrkhat jong u shapñang u Lum Shyllong. U kren da lade hi, kumba ha "Ka Duitara Ksiar". U iathuh ba u ieit ia u Lum Shyllong bad u kwah ban kiew na kliar jong u ban peit ia ki sawdong ka ri. Ka lyer ba beh na u ka long kaba pyngngad bad bajem jai. bad ki wah ba mih na u ruh ki tuid sha shatei bad shathie baroh shisnem. Ka jingsawa kine ki wah mynlyïur ki don la ka khubor ha u myllung. Ka Umshyrpi bad Umjasai kin long hadien ki wah ki blei ha kiba ki ksuid kin ym ioh jaka shuh. Harud kito ki wah u ngap bad u lwai ki minot ban lum ia ka umngap na ki syntiew bad rah sha la ki khun.

U myllung u ngeit ba ki lum ka ri Khasi baroh ki peit sha u lum Shyllong kum ia u syiem jong ki. Ka lyer, u slap, u thah, u phria ki shoh ia u lum, hynrei ka sngi pat ka ieit bad kyrkhu ia u. Ha ranab jong u ki thei bhabriew ki rep ha ki aïom bapher, ki trei minot bad ki dih na ki um dait thah ba tuid na ki ranab jong u. Ka skei bad kiwei pat ki mrad, u riewsniew ruh ki shu peit lyngngoh ia kita ki kynthei nongrep kiba phuhmat ha la ka kam, namarkata ka nam jong ki kan im junom. Ki long ruh ki briew basuk mynsiem, bad u myllung u sngewhun ban iohi ia ki ba ki thiah suk ha la ïing hadien ka jingtrei mynsngi. U ju leit bunsien sha lum Shyllong ban iap bieit ia ki, bad ban dih um ruh na ki. U kwah ban im kum u lum Shyllong na ka bynta la ka ri.

Balei u myllung u "ieit tam" ia u lum Shyllong? I donkam ban bishar bniah ia kane ka jingieit batam. Haba pule ia ka dkhot banyngkong bad bakhatduh, ngi sngewthuh ba u ieit ia kiwei pat ki lum ka ri Khasi ruh, tangba ka jingieit ia u lum Shyllong te ka la tam. Une u Lum u long u bajrong tam ha ri Khasi-Pnar. U jrong 6445 phut na sla duriaw. Na u ki mih khyndai tylli ki wah wat la u myllung u ñiew kyrteng tang ia ka Umshyrpi bad Umjasai kiba tuid na sor hi. Ka jingbeh ki lai jaid ki lyer (ka lyer ba beh jai-jai kaba pynkhie ia ki er batemon, bad ka eriong bawan bad u slap), ka jingpyngngad ki ranab jong u, bad ka jingsei soh jong u, kim biang ban ieit palat namar ha kiwei pat ki lum ruh lah ban lap ia kito ; don ki lum kiba dang kham seisoh ban ia u lum Shillong. Shisha u Diengiei, u Rapbleng, u Raitong, ki Bahbo Bahkong kim duna ha kane ka liang. Don ruh ki lum kiba don ki pynthor kba ha trai.

Ia ki sim ki doh, ki ngap ki lwai lei lei lah ban shem kham bun ha kiwei pat ki lum. Ki nongrep ruh kim duna ha kiwei pat ki lum, katta ruh bad kynthei bad shynrang. Baroh ki suk mynsiem wat la ki duk ruh. Hadien ba ki la thait baroh shisngi, ki iohthiah suk mynsiem kat ki syiem hi; namar kim don ei ei ban khuslai ha ka jingim jong ki.

Lah ban sngewthuh ia kane ka jingieit kyrpang tang lada ngi shim ia u Soso Tham kum u nongshong shnong ka sor Shyllong. Ka sor ka ioh umdih na une u lum, ka wah kaba pynmih ding elektrik ruh ka mih na ujuh u lum. Hynrei kito kim biang satia kat ban da ieit tam. U Soso Tham u angnud ban long kum uta u lum :

Nga ieit tam ia me lum Shyllong,
Shirta kin leit ki sngi ;
Ba ngan da lah ruh kum ma me
Ban im namar ka ri.

Na ka jingkdew sha ujuh u lum ha hun ki poem, ngi iohi ba u Soso Tham u ioh mynsiem na une u lum ban seng la ka phawar. Ynda u la pyndep ia ki katto katne ki poem u la sngewthuh ba u la long uba nyngkong eh na ki para Khasi uba thaw poitri ha ka dur ka phong jong ki myllung

leit mariang. U don ka jingangnud ban long syiem myllung katto katne snem la haba u dang im ne ynda u la leit noh; bad ba ki myllung ka ri Khasi kin bud ia ka nuksa jong u kumba ki lum Khasi ki peit sha u lum Shyllong.

XVII. KA NAM

KAWEI ka puriskam ka iathuh ba don kawei ka briew kaba ioh khun kynthei bad ki jer kyrteng ia ka ka Nam. Kane ka Nam ka ju ialehkai bad ki paralok ha trai ka jri ka kya, hynrei kim ju shah ba kan leit sha jngai ioh rong u khla. Ka ju thum khun bynriew, ha phyllaw ïing bad put mieng ha pung tong um. Ka iam jur haba ka ur, bad haba sat jyntah hynrei ka en kloi tang shu batai ka kmie. Ka bud ia ki paralok sha lum bad sha pynthor haba ki leit tong dohthli. Ka kmie ka syier ia la ka khun, bad haba ka bud ia ka ka pyni sha suiñ sha ki lyoh thoh broiñ bad ka kular ruh ban wanrab sohbrap bad sohlang. Ka Nam ka kohnguh bad ialehkai bad la ki paralok ha kper.

Ka Nam ka la san mynta, ka la iehnoh ia ka shutïew, ka shet jakai namar ba ka la biang ka por ba kan leit siew sha ïew. Ka la nang ban trei ki kam ïing kam sem baroh naduh ka shet ka tiew, ka sait ka khlieng. Ka la lah hi ban leit trei lyngkha bad leit thoh dieng. Ka Nam ka ju rwai ki sur bathiang kum ka wah duit haba ki leit iaid lynti sha lyngkha. Haba ka leit thohdieng ka rat ia ki syntiew iewbih ban thung ha kper la jong. Ka jingbhabriew jong ka ka pynshai ia ki phud um ba ka leit dih um. U nongshohnoh u tieng ia ka bad um nud ktah sat·a. U shñiuh jong ka u jrong itynnat, bad mynta ka la dei ka por ba kan peit ia u samla babhabriew, uban ri bad sumar ia ka. U myllung u iohi ia ka ba ka leit ïew hynrei um tip la ka dei ka briew ne ka puri. Ka Nam kam don shuh ha ka pyrthei, ka la poi sha kper u Ñi Lurshai da kaba kiew na ka jri kya bad ka iohthiah suk bangta.

2

Ia kane ka poem u Soso Tham u la thaw na *Ka Jing-iathuh Khana Puriskam* u Rabon Singh. Hynrei um shym la bud thik ia kaba la iathuh, lehse um hun khlem da pynrung ia ka jingsngew kynjah bad sngewbynnud de ia ki tyngshop babha jinglong bad ba la palat ia kiwei pat ha ka dur ka dar. U la shah ia ngi ban shu iohi ia ki katto katne ki jingjia ha ka plot u Rabon Singh. Hynrei kan jia

kumno pat lada ngim ioh pule shuh ia kato ka kot barim ? Shisha katto katne ki jingkylli kin pyndum buit ia uno uno u kritik khlem katei. Um lah ban batai (a) balei ba ki paralok bad ka kmie ka Nam ki khang ia ka ban mih shabar, ne bud sha khlaw; (b) balei ba uta u khla un rong tang ia ka Nam bad ym ia kiwei pat ki khynnah; (c) balei ka leit kiew nalor ka jri ka kya sha kper u Lurshai.

Ka poem hi kam lah satia ban ai ka jubab. U kritik uba shu pule tang na ka poem kum ki jong u F.R.Leavis bad kiwei kiba iakiew lieng bad u kin poi ha ka lyngngoh ngaiñ.

Lymda don lypa ka daw kito ki jingjia kim jia. Na ka jingiathuh khana ngi tip ba ka kmie ka la iakut ban ai ha u khla ia i khun ba kan sa kha tang ba un pynlait im ia ka haba u la lap ia ka ha lawthohdieng. Uta u khla u ju ap hajan kper bad u da ithuh bha hi ruh ia ka Nam naduh ba dang rit. Ka Nam ka kiew sha bneng namar ba ka tieng ia u khla. Ha 'Ka Nam' u Soso Tham ngim iohi ba ka Nam ka shah rong haba ka leit tong um, namar ngi iohi pynban ba u nongshohnoh u tieng ia ka; nalor kane, ka jingkiew jong ka sha kper u Lurshai ruh ka paw kumba ka leit khnang ban ioh shong suk bad u lok jong ka. Na ka Puriskam ba u myllung u la pynshong nongrim ia kane ka poem, u Lurshai bad u Bnai kim ai jaka rieh ia ka Nam namar ba ka phong sopti hynroh; hangne pat ngi i kumba u Lurshai u pdiang ia ka. Ia ki jingeh ba mih na kane ka poem, la weng baroh da u myllung Primrose Gatphoh, lada ngi wad jingbatai na ki para poem.

Ki symboh ba u la pashat ha "U lum Shillong", bad "Ka Duitara Ksiar" ki paw biang hangne la kumba kawei ka poem ka bteng na kawei pat. U briew baiaid runar ha "U Lum Shyllong" u la kylla nongshohnoh hangne, hynrei u tieng kumjuh ia ka Nam kumba u tieng ia ki theisamla. Ka jingwad nai-khadsaw-synïa ka Nam ka syriem kumba wad Lur Mangkara ka mariang hi.

Nalor kito ki jingphalang na la ri, u Wordsworth u dang sawa kumjuh hangne ruh. Kumba ka Cuckoo u Wordsworth ka long ka Rngai, ka Nam ruh ka paw ha u

Soso Tham kumta. Nalor kane, ka jor tynrai ka jingkynjah ba ngi pule ha ka "Lucy Gray" u Wordsworth ka bud ia u Soso Tham haduh hangne ruh haba u pyniaid ia ka Nam "Na phud bakynjah jar!" bad haba —

Hapoh ka krem barieh u bnai
  Ka iohthiah suk hangta.

Ia ka dkhot 6 na ka "My Mother" jong ka Ann Taylor (1782-1866) ia kaba u Soso Tham um shym la pynkylla Khasi la pynrung khyndiat hangne ba ki arlaiñ ka dkhot 4, kato kaba kren shaphang "i khun bynriew" :—

Who dressed my doll in clothes so gay,
Who taught me pretty how to play.

Ha phyllaw ne ha shakiar ïing
  Ka thum i khun bynriew.

Ka daw ba la ieh ia ka kam long namarkata ba ka "iadei tang ia ki khynnah kynthei" kumba pynkutnia u kritik ba mynshuwa. 1

U Soso Tham u kwah imat ban tip ia kita ki *story* ba iathuh ka kmie ka Ann Taylor ia ka haba ka ur, bad u ai ka jubab ha kane ka poem. Ka Taylor ka rwai :—

Who ran to help me when I fell,
And would some pretty story tell.

U Soso Tham pat :—

Ka tang shu ur hangtei hangthie
  Ka Nam ka lynñiar kliang ;
"Wat iam seh khun," ka ong ka kmie,
  "Ba lait ka khnai, iaid biang."

U bteng ia khana ne story haduh ka dkhot 6, 8 bad 9.

Ka poem ka long kawei na ki Rwai-Parom (ballad) bapaka ha ka ktien Khasi naduh ka plot haduh ka sur.

---

1. F. M. Pugh, *Ka Jingiarap ia ki Kôt B.A. Khasi (Bynta III)* Sla 6

XVIII. KI KHUN KA MARIANG

U MYLLUNG u lap ia ar ngut ki khynnah sharai masi shipara basah khunswet ha shiteng lynti ban leit jingiaseng sha kawei ka shnong ha ka sngi U Trai bad u la kren ia iaid artat bad ki da kaba kylli jingkylli de. Ki khynnah ki iathuh ba ki leit jingiaseng bad ki kwah ban poi kloi namar ki myntoi na ki jingrwai bad jingduwai. Haba u tyrwa ban iaiaid lang bad ki ruh kim pdiang namar kim tieng ei ei. Ha ka jingiohi u myllung kine ki khynnah ki long kiba tipsngi bad ki bahok ; ki long ki khun baduk bad kim don jaiñ bapher ban kup. U shñiuh u barit u long u bakdor. U kynmaw ba u kit jasong ha pla, ba ki dei ki khynnah nongkyndong. Ha ki sngi pohïa pat la lap ba ki nang lut ia ki kam nongkyndong baroh namar ba ki bud kyieng "na ban da lap."

La iathuh ruh ba "ki dei ki khun u thah u slap" bad ki shah ia kito baroh haba ki trei. Ki tip kano ka jaka bangiew ba ma ia ka jingim, bad kumno ban riam sim, ban kem dohthli, bad kumno ban pyndonkam ia ki kynja saidieng. Ha lum bad ki masi ki pynmih bunjaid ki sur na ki sharati jong ki, bad ki nang bha ia ka jingbang ki masi ban bam.

U myllung u la tyrwa sa arsien ban iaid lang bad ki hynrei ki rai ban iaid hi tang para ma ki, namar ba u kpa jong ki u bthah ban "Iaiaid tang arngut hi." Ki iathuh ba u kpa jong ki u thiah pang bad i kmie pat i la khlad noh. Baroh kaba ki iohsngew ha jingiaseng kin sa iathuh ha la u kpa. Ki angnud ban pynsngewbha ia u kpa jong ki.

U myllung u iathuh ba ki dei ki khun ka mariang hi, kumta u jam shaphrang ban ieh ia ki tang arngut.

2

U khun jong u myllung, u Francis Gatphoh u iathuh ia nga ha ka snem 1978 ba la thaw ia kane ka Rwai Parom na ka bynta jong u bad la u para, u Albert Gatphoh. Nga kwah ban bishar ia kane ka jingiathuh shwa.

Ka long kaba shisha ba ka kmie jong ki ka Kerila Gatphoh ka la khlad noh mynba ki dang rit bad ba u Soso Tham u pang khrew na ka jingtymmen. Pdiang ruh ba kine ki arngut shipara ki lah ban leit jingiaseng bad la ka ja-sngi bad ba kin sa iathuh ia kaba ki iohsngew na jingiaseng ha la u kpa. Hynrei ki khun khatduh u myllung ki leit skul naduh dang rit, uwei lei lei u la pyndep ia ka B.A. de. Namar ba kim ju sharai masi, ne bud ia u kyieng, kine ki khynnah khun swet ba la rwai ki dei kiwei pat. Ka poem ba u kpa u thoh ia iwei pa iwei na ki sawngut ki khun shynrang ka long kato kaba tang ardkhot ba la ai kvrteng "Nga sah khunswet" bad ka paw ha nga hi ba baroh saw ki la lah bha ia ki kyntien baroh :—

1\. I Mei ha pyrthei im don shuh
  Te kumta ngam ju klet ;
 Ba tang i khynnah rit nga long,
  Bad ba nga sah khunswet.

2\. Hajan hajngai nga leh tipsngi
  Nga iaid tip briew biang biang;
 Ba in sngewbha i Pa ba pli,
  Jingieit ngan siew kylliang.

La pynkylla tang khyndiat eh na kaba ki khun ka mariang ki kren : ki dkhot 16 bad 17 hi long kumne :-

I Mei ha pyrthei im don shuh,
 Te kumta ngim ju klet,
Ba tang ki khynnah rit ngi long,
 Bad ba ngi sah khunswet.

Aiu ngi iohsngew ne iohi,
 Ngin iathuh pat biang biang;
Ba ngin pynsngewbha ia i Pa,
 Kumta ngi iaid kyrpang,

Nalor katei ka jingainia, u Soso Tham hi u kam ba u iakynduh ma u ia kita ki arngut : lada ma u pat u thiah pang kumba iathuh ki khynnah, kumno un lah ban iakren

bad ki ? Ka kyntien "ngam" bad "nga" ha ka dkhot ba-khatduh ki dei kiba mih na u Soso Tham hi namar ki kyntien.

Ban ngam napdeng ki lok ki jor
Shapoh ba marwei jlang

ruh ki iadei bad ka jingmlien jong u hi. Kine ki khynnah kim dei ki khun jong u.

Ka jingkynmaw ieit ia ka jingim ki nongrep bad ki khun jong ki ha ki thaiñ Shangpung bad Mawkaïew mynba u dang trei hangto ka sawa bunsien ha kane ka poem. Ka ju jia bad ka jia haduh kine ki sngi ruh ba ki khun Khristan ba sharai masi, ki leit jingiaseng haba long *sub-district* ne *presbytery* hajan shnong, bad ba ia ki masi la phah ap da kiwei pat kibym ju leit jingiaseng. Kiba kum kita ki tip lut ia ka khlaw ka btap hajan shnong. Ki dkhot 6 - 12 bad 18 ki long ki sakhi ban kyrshan ia kane ka nia. Ka poem ka long kaba mih na ka jingpule ia ka "We are Seven" bad "Alice Fell" u William Wordsworth. Ia ki symboh pyrkhat na kitei ar la pyndonkam sa ha "U Sandy" de. Ki khynnah ki dei tang kumba u la iathuh, "Ki khun ka Mariang". Kaba bat ia ka jingsngew jong ngi ki nongpule ka long ka jingshlur bad jingsngewrit, ka jingieit, jingkohnguh bad jingburom jong ki ia la u kpa bad ka jingsngewthuh jong ki ia ki jingmyntoi ba ki ioh na ka jingmane ia U Blei Nongthaw Ki long ruh ki badon akor shibun ha ka kren ka khana bad ki jubab don-akor ia ki jingkylli baroh.

XIX. KA BIRIA U BIEIT

U BIEIT u dei u khun marwei ka kmie uba la poi sha kliar ka jingmut jong u tang da ka jingiaishah bad ka buit. Ka jingmut bathymmai ka rung ha u ha kawei ka miet. U khih pisa marwei, u mih u rung na ïing shabar bad nabar shaïing. Ynda ka kmie ka la suba ei ei ka la kylli ia ka daw. Mar kumta hi u batai bad pyni ia la ka jingtbit, ban sharai masi ha ïing Syiem. La um nang ban kren u tbit ban trei kano kano ka kam bad u sngewthuh lut ia kaba iakren. Ka kmie ka sngewsyier ban leit pan kam ia u, pynban ka kular ban pynhun ia kata ka jingkwah khyllah.

Ha ka step babud ka ialam ia u Bieit sha ïing syiem ka da dem da nguh ia ki syiem. U syiem babha u kylli ia ka daw, bad ka kmie ka iathuh ia ka jingkwah u khun bad ia ka jingtbit jong u ban trei kam. U Bieit u shong ha kyndong bad u sngap ia ka jingiakren baroh. U aidak ha u syiem ba u nang ban puh ktieh, bad u kyrngah khlieh pat ban iathuh ba um nang shad mastieh. U Bieit u la sngewthuh mynta ba u Syiem u mon ban thung kam ia u, u myllung u batai ba u Bieit u leh kyllut khnang namar u don ka thong ban kot.

(U Phlang)

Ki shakri ba la don lypa ki sngewlyngngoh ba u syiem u kwah khot shong shakri ia kum uta ubym nang kren ruh. Ka mahadei ruh ka ilyngngoh kumjuh. U syiem u batai ia kaba u Bieit un sharai masi. Tang shu iathuh u syiem, ka mahadei ka pynpaw ba ka isuba shibun ia u Bieit namar ba ka ithuh ba "u bun ki jingpyrkhat". Kata ka jingiakren ka la ktah ia u Bieit namar u la dei na mationg bad kaba u sngewthuh khyndiat minit mynshwa imat kan long kai. Ka kmie jong u ruh ka sngew kumta hi, ka khublei ia u syiem bad ka mahadei ba kan leit noh bad la u khun. U syiem u pyni ba ym dei ban shu leit noh kumta khlem da kaba khmih lynti ba ka akor jong u hadien kan pynjem ia ka jingsuba ka mahadei.

Ynda la miet u thiah harud ding bad u kut jingmut ban trei haduh ban da ioh shongkurim ia ka khun syiem. Ka kam jong u ka long ban sharai masi kumba u la thmn. Ha lum ne ha la ïing u shu kren "lu-lu le-le" u shu kdew shane shatai, hynrei ym don kaei kaei ruh kaba um pei phang.

— (U Miaw)

Bad ki para basharai masi ruh u leh kumta hi hynrei ki iabeh sim kumjuh hi khlem wit ei ei. Shisien haba kawei masi ka jah u la leit wad ia ka. Ki paralok ki la khang pyrshah "wat leit ioh kem u khla" hynrei u leit marwei khlem tieng shapoh ka khlaw bangiew bad bym don jingkut. U iohsngew ia ka jingsawa bangiew ba ka mariang ka pynmih, pynban um rieij u ryngkoh ia ki maw bad u tur sha ki riat ruh.

Ka khlaw ka long kum kawei pat ka pyrthei. Ki mrad ki ialeh para ma ki. U khla u ap kyrbei, ka dngiem ka tih kyieng, u bseiñ bad u hati, bad kiwei pat kum u thlen, u sew suri ruh ki don ka jingialeh ha la ki bynta ka khlaw, ki thap ban bam ia ki mrad kum ki sier, ki skei bapli. Kito ki mrad kim ju thiah suk namar kim ju kdang thikna. Hapdeng kito baroh ba u Bieit u iohi, u sngew sa ka jingkyrhuh u khla kaba pynkhynwin ia ka khlaw hi baroh kawei. U Bieit um tieng satia. Ynda u la poi ha ktieh u lap sa ki dien khla bad ka syrwet snam bad u la thikna bha ba uta u khla u la rong ia ka masi jong u, bad u bud ter ter nangta. Ynda u poi ha sañium u mih u khla khyrwang bad u peit pyrshah ia u Bieit. Ki khmat baitriem u khla ki lip rong ha khmat u Bieit, U leit phai sha ïing bad u thiah suk khlem da ruma ia ka jingngiew ka khlaw.

— (Ngun Ngun)

Baroh ki shakri u syiem ki ju ialang man ka miet ha ïing kawei ka mraw ba la tymmen. Ki ju iarap kam ia ka naphang hynrei u Bieit u dung kwai bad ka ieit ia u "arshah". Uwei na ki shakri u tem duitara bad u rwai pharshi shaphang ka jingbha briew bad ka jingsianti ka khun nyngkong u syiem. Ki shakri ki muja ban sngap ia ka sur bad ia ka jingrwai bad ia ka jingbha ryndang jong u.

Ka mraw tymmen ruh ka ju iathuh khana ia ki hynrei mynta ka miet ka sneng ia ki ba kin kynmaw ba ka kyrdan banyngkong sha ka nam ka burom ka dei ka jingiam. Ki iathap kti, ki ia rkhie sngewbha kynjai, hynrei u Bieit um ju kren. Ynda la dep ka sur ki iathiah baroh, u Bieit de ha kyndong bad la ka ryndia tlem.. Um ju thiah khlem pyrkhat ia ka lawei, bad u myllung u la maham ba ynda u Bieit u ioh lad, baroh kin peit lyngngoh ia u.

— (U Dung Kwai)

Ym slem shuh nangta, u Syiem u hukum ia u Bieit ban ap ia ka khun nyngkong jong u, ka Shitala Koina, mynmiet katba kiwei pat ia ki arngut kiwei pat. U syiem u phah ap sawdong ka ïing ruh da ki shipai. U Bieit u thiah kum u ksew ha kyndong ïing habar bad u khriat namar ba ka la dei ka tlang.

Hangta u Bieit u iohi ba u khun riewspah ki briew u wan kai mynmiet bad ki iaiapmat kylliang. Kumta lajan man ka por uta u samla u wan kai bad baroh ki phla shem mynsiem bad iabam kwai thym khlem kheiñ briew ia u Bieit. Ki sngew kumba ki don ha ka ri basuk haba ki don lang. Ynda la dep ka "ia phylliew mynsiem" kumta, ka khun syiem ka sngewsyier ioh u shakri un aidak ha u syiem. Ka tyrwa shipiah ba un thied jingbam, hynrei um treh, u kyrngah khlieh habar katba hapoh pat u phuh samrkhie marwei. U samla ruh ba um suba ei ei ia kaban jia hadien: ban bun kam sa ka shnong ka thaw.

— (Shitala Koina)

U khun samla ki briew u long u basmat basting. U nang ban shet ban tiew; nalor kata u trei minot lynter khlem thait, hynrei u ju phah shithi teng teng sha la ka samla. Ha kawei ka miet ki la iakular ban iapoi kha da kano kano ka lad. U samla u phla ba um kwah khyndew ne shyiap, namar ka hima sima kam long ciei ha khmat ka Shitala Koina. Ma ka de ka kular ban bud ia u kat shaba u lam. Kumta ki la iakut ban phet na ïing la shem taïew bad ki da iabuh sngi. U Bieit pat u wad lad ban pynpulom ia kata ka jingthmu. U samla u la kloi ban iaid pyrshah la

ki kmie ki kpa ruh bad wat ia ki jingeh baroh. Namar ba la ia pynbeit por, u ong ruh ba un ym wan kai shuh sha ka. Kin iakynduh syndon ha ka step ba la iakut, namar u la sngewshngaiñ ba kan long baroh kumba la thmu.

U Bieit pat u leit sor dang dum sha ïing ka kmie uta u samla u bad iathuh ha ka ia baroh kaba u khun jong ka bad ka khun syiem ki la iakut. U la kyrpad ruh ba kam dei ban die ia u. Ma ka ruh ka kular. Naduh kata ka sngi ka bud ia u khun ha kti ha kjat, bad ha ka miet ban poi ka step bakhraw "kam thiah" wat tang shi khmat ruh. U Bieit u sngewbha shibun ba ka jingthmu jong u ka la long kam.

Ynda la poi kata ka sngi u samla u lum ki tiar ki tar, u la pynkhreh ia u kulai de, namar un mih dang dum na shnong ha kata ka step.

— (U Jylluid Tmain)

Ha kata ka sngi shwa ban poi ka step ba la iabuh bad u "Ieit" ka Shitala Koina ka trei ka ktah kumjuh hi khlem da pynidak ei ei ruh shabar. Mynmiet, pat ban ioh khreh ki tiar ki tar ka ai ha u Bieit ia u khaw bad ka phah kem syiar ba un iabam bad ki para shakri ha ïing ka mraw. Ma u ruh u leh kumba la bthah. Ki ia shet ia tiew mynmiet. Hynrei katba ki dang ia kren, u Bieit u jah bad u leit sha la ïing ban khreh u kulai bad ki jaiñ de. Tang shu riew u syiar nyngkong u pynmareh na khmat ïing ka Shitala Koina ha ka jingstet. Ma ka ruh ka bud nadien halor la u kulai. Katba u dang pynmareh, um phai tang shisien ruh. Ka la pyrta busien, um sangeh. Khatduh ynda ka la ithuh ba ka la thngan bad sliang, u sangeh ban phai sha ka, dei hangta ba ka lap ba dei ma u. Ka la tip mynta ba u long u briew babun buit. U rkhie bad mynta te u heh kat u skong hi. U kubur ia ka jingnang jong ka ban shongkulai, bad ban pynsangeh ia u. U ieit ia ka junom bad ka ruh ia u.

U myllung u ong ba u ju iohi ia ki ha lum halor la ki kulai bunsien, bad ba ki trei ki ktah ia ki kam baroh.

2

Ia kane ka ballad la ai kyrteng "Ka Ballad u Baieit Donshkor" haduh ka snem 1931. Ka long ruh kawei na ki poem kiba la pynshitom jingmut ia u Soso Tham. Imat um put hun hi ia kaba ka long kumba ngi ioh ia ka mynta, bad lada ka por ka dang shah ia u, u lah ban dang pynkylla shuh shuh hangno re hangno. Ia kane ka jingshisha la kyrshan da ki kam jong u hi. Ha ka snem 1931, kam don haduh VII bynta. Ka "Ngun-ngun" ka dang long ka lynnong bakyrpang ha *Ka Duitaru Ksiar* bad u ai kyrteng ia ka "U Nongrep (Ha khlaw bangiew)." "Ki saw Aiom" ka dang long ka jingrwai u Baieit. Nalor kata, la bujli kyntien jin ha ki 27 dkhot, la bsuh shuh shuh sa 15 tylli ki dkhot thymmai kiba pynbha bad pynsniew dur ruh ia ki bynta ka poem. Ki dkhot ba la bujli kyntien ne pynkylla ki long 7, 12, jong" I (U Phlang) ; 5, "II (U Miaw)", 2, 5, 6, 10, "III (Ngun-ngun); 3,7,8, "IV (U Dung Kwai),"; 4, 8, "V (Shitala Koina), 2,3,5,6,8,9, 14 "VI (U Jyllud Tmain); 4,6,7,10,11,13,14, bad 15 "VII (U Skong)"; Ki dkhot ba dang bsuh hadien ka 1931 ki long ka Epigram na khlieh eh, 1, 16 (U Phlang) 11 (Ngun-ngun), 10, 13 (U Dung Kwai) 2,3,6, 10, (Shitala Koina), 7,10,15, (U Jyllud Tmain); bad kaba khatduh eh ha (U Skong). La weng ia ka jingrwai u Baieit Donshkor baroh.

Ka daw ba la pynkylla kyrteng ia ka poem ka mih, imat na ka daw ba u nongthaw u artatien la ka dei ne em ka ballad haba ka laiñ banyngkong bad balai kim iahap kyntien (ne sawa). Kawei ruh, lada u la pynsah ia kajuh ka kyrteng ki nongpule kin sngewthuh lypa ba u Bieit um long uba kyllut kumba long ki bieit baroh. U la pynkren kumta hi ia u Bieit :

"Bad la baroh ki bieit kum nga
Ki kyllut de artad ;"

ong u Bieit ha la ka kmie.

Namar ba don kito ki jingkylla, sngewdei ban thew tarajur ia ka dor jong katto katte ki kyntien bad ki dkhot thym- mai.

Ka epigram ba la pynrung ka kular ia ki nongpule ka

mon balaitluid ban rai, hynrei ka dkhot banyngkong eh ha "U Phlang" kumba ka long mynta ka da iathuhlypa noh ia ka jingkut ka parom bad ki nongpule kiba wad tang ia ka parom bad kiba la ioh pule ia ka ba la thoh u Rabon Singh ki lah ban ym pule shuh namar ki tip ba u dei ujuh u Bieit uba la leh thawnang khnang ban kot sha la ka thong. Ka dkhot 16 (U Phlang) ka duh ka dor, haba u Soso Tham u "set kyllut" ia ki shkor u Bieit ia uba u la pynkren ba um shym kyllut. Kam don jingmut satia ha ka parom. Ka jingbsuh ia ka dkhot 13 "U Dung Kwai" ka pynblad ia ka Parom namar ba ka wan shwa ba u Syiem un phah ia u Bieit ban ap ia ka Shitala Koina, wat lada u bsuh ia ka kum ka dkhot 2 ha ka bynta V ruh, ka jingpynpaw khah khah ia la ka jingsngew, shwa ba ka Parom kan iaid kam iadei dur bad ka Ballad. Kaba leh kumne ka pynpaw ia ka jingdum jingmut jong u nongthoh. Ka ballad ka ju iaid kumba khana parom u Khasi hi. Ka jingpynap shipai jong u ia ka ïing ka Shitala Koina jin khadar syrtap haba u bsuh ia ka dkhot thymmai ha ka Bynta V ka paw bieit shikatdei, lada sawdong ia ka ïing yn ap da jin katta ki shipai, ki la dei ban long ki shipai dewbyrtha ba tang shisyrtap na ki ruh kim iohi ba kiew u "Ieit" ne "U Sierlapalang" mynmiet sha ka khun syiem. Lada ka pynap shipai jin katta ym donkam hi ruh ia u Bieit ban 'ap habar pat. Lait noh kaba buh por ba ki samla kin phet na shnong ka dkhot 6 ka bynta VI ruh kam idei ban pynwit ia ka jingiakren jong ki, namar ka dkhot 14 ka la biang ban sngewthuh ia ka phang. Ban pynthiah sngi ia u "Ieit" shwa ban poi kata ka step ba kin iaphet, kumba la leh u myllung ha ka dkhot 10 ruh ka la kloi than, koit lada la kwah ban bsuh ia ka bad ban leh da kumwei pat bad katta ruh ha ka bynta VII ym hangto. Ka dkhot 15 ka pynsniew dur kumjuh ia ka bynta VI ba la pynkhreh ia u Ieit ban khreh noh hi haba sa shitaiew u ioh por. Dei ban bishar ia kato bad ka jingjia ha ka step babud ia ka miet khatduh ba ki samla ki iabuh por, ha kaba u Bieit u leit poi sha ïing ka kmie u Ieit ka Shitala Koina. I kumba ka jia ha kajuh ka sngi pynban. Ia ka jingdonkam kato ka dkhot la theh umpjah haba ngi iohi ba ka khun syiem ka dang ioh por sa shisngi ban trei kam bad pynkhreh. Ka jingpynkhreh babiang por dei ka jong u Bieit bad ka khun syiem. Kaba u Soso Tham u la pyndep ha ka 1931 ka biang, khlem kato ka dkhot.

Ki jingitynnat ba iaid beit ki jingjia ki long tang khyndiat eh ba la wanrah da ka jingbsuh dkhot thymmai. Ka dkhot II ka bynta III ka pyningiew ia ki nongpule Ka dkhot 10 ka bynta IV ka iarap ban pyni ha ki nongpule ban iohi ia ka sap riewtymmen ha ki kynthei; ka dkhot 3 ka bynta V ka iathuh ia ka rukom ap u Bieit, bad kumno u thiah ha ïing ka khun syiem ba "U dor khohsiew, Ba khriat u kyiuh thot thot." Ka jingbsuh pat ia ka dkhot 6 ha kajuh ka bynta ka pynsuha ba ki khynraw ki la lah iasdang noh hi ia ki kam baarngut namar la ong ba "ki iaphylliew mynsiem" ha ïing la kum ha Eden, bad ba ka Shitala Koina ka tieng ioh u Bieit u leit aidak ha u Syiem. Namar ka long kaba lah ban jia ka jingbsuh ka idonkam. Ka jingbsuh ia ka dkhot bakhatduh ruh ka iadei dur bad ka parom ba la rwai, hynrei kan iaid ryntih lada kaba u myllung u iohi ia ki ha lum ban long ka bakhatduh, namar ka iadei dur bad ka jingsngew myllung ba la rwai.

Halor ka jingbujli kyntien ruh lah ban bishar kumjuh.

Ka laiñ 4 dkhot 7. V "Nga sting ruh bad nga smat" kumba buh mynshwa ka kham bha namar ha kiwei pat ki bieit ym shym la pyndonkam ia ka kyntien 'dei'. Kaba 12 kajuh ka bynta ka kham bha ban ia kaba mynshwa kaba pule kumne :-

Ka shapuloit ka kmie u kbeit,
  Ki sner sim ïing ka phong :
Kumta shikmie shikhun ki leit
  Sha kper u syiem ban prong.

Katei ka barim ka iathuh ia ka jingpoi sha Ïing syiem hadien ba ki iakren bad u syiem; ka dkhot thymmai ka pyni ia kaba jia ha kamra u syiem. Ka dkhot II. 5 ka kham bha ia ka barim. Ka jingbujli na ka "Ha pneh ka Mariang, jngai na shnong" sha kaba mynta ha ka dkhot III. 2 ka pyniadei ia ka jingbsuh ia ka bynta baroh kawei; ki jingpynkylla ha ki dkhot III. 5, 6 bad 10 ki pynjlih ia ka parom. Ki IV. 3 bad 7 ki kham bha ban ia ka barim; hynrei "wat la ka ja sohriew u khem" (dkhot 8) ka kham sngew poitri ban ia ka bamynta. Ha ka dkhot V. 4 ruh "U liat ym tip na ei" kim khanglad shuh ia ki Khasi ban

iapoi kha badno badno tang ba bad kibym dei kur dei jait. Katba "ka jaid ubym iadei" mynshwa ka pynsngew ha ngi kumba ngi don ki khrawjait bad pohjait de ha ri Khasi. Ki laiñ bamynta ha ka dkhot V. 8 ki pynduna ia ka kam u Bieit na ka "theh sha" sha ka "iasong" kaba mut mynta ba u iasong ia ki jaiñ la jong ba khriat eh, ym ka iasong kwai. Ki laiñ barim :

U Nai Khadsaw synia jar jar
  Ia ki rymmuiñ u wiat

ki la pynkhraw lypa ia u Bieit. Ka lah ka "Ngeng-ngeng u kyrngah khlieh" ha ka Biria. Ka jingbujli kyntien babun eh dei ki bynta VI bad VII. Ha "U Jyllud Tmain" ki laiñ 2 bad 4 bamynshwa jong ka dkhot 2 ki shai bad kiba thymmai pat ki pyndum jingmut ia ki nongpule kiba lah ban pyrkhat ba ka dkhot ka thew ia u samla ka khun syiem. Ka dkhot bamynshuwa ka pule :

Ka sngi ka mih ka sngi ka sep,
  U plie u khang masi ;
Shitaiew ruh shisien arsien —
  U leit ban ai shithi

Ki kyntien bamynshwa ha ka laiñ balai ki dkhot 3 "U ban iohsngew ka soskular" ki kham sngewtynnat ha ka poitri ban ia kiba mynta, hynrei ki bathymmai ha ka laiñ basaw ki kham iadei bad ka phang ban ia ki "Ki sim hapoh u sieid" kumba mynshwa. Ha ka dkhot 5 ki kyntien "ko ieit" ki kham bha ban ia ka "ryngkat"; hynrei "u ruh jar-jar baroh shimiet" kumba mynshwa ki kham bha ban ia "Hangta hangta u Bieit baproh" ha ka dkhot 6 laiñ 3. Ka jingbujli da u "Sniang Mawphu" ia u "Dulun reng" kam da pynpher ia ka jingmut u nongrwai; hynrei lada pyrkhat pat ba lah ban don ka shnong Khasi kaba kyrteng "Mawphu" naduh ki por bathoh ia ki kyntien bad ba ka metaphor ka thew ia u briew (kita u samla), sngewlong salonsar u "Dulun reng" kaban ym pynsngew wit ia ki nong-Mawphu. Ki kyntien "Ngan leit noh, ho" pat ha ka dkhot 9 ki kham bha ban ia ki "good night good night" bamynshwa, kumjuh ruh ki laiñ 1 bad 2 ka dkhot 13 ki kham

iadei dur bad ka khyllipmat bathymmai ia ka kmie u 'Dulunreng' ban ia kaba pynkhleh bad kaba u Bieit u la leh kata :

U tang shu mih u seng phawar
Ka shlim ka pulo ha bilat;

kumba mynshwa, kaba lam pynban ban pynrung ha ki nongpule ba u 'Dulun reng' u dei u khun saheb, namar, mynshwa la iathuh ba u long na "ka jaid ka bym iadei" bad ba la pynkren Phareng ruh (goodnight, goodnight) ia u. Da kaba pynkylla, khamtam ia kito, u Soso Tham u la pynlong Khasi ia baroh, bad ia khyndiat na kaba u la iakynduh ha Jowai mynba ki sahep khynraw ka sorkar ba poi shata, ki iapbieit ia ka jingbhabriew ka samla jong u.

Ka jingbujli kyntien ha ka bynta VII ka weng noh ia kaba ka khun syiem ka bthah ia u Bieit ban wan phai lastep ha ka dkhot 4, bad ka pyni tang ia kaba u Bieit u leh. Ka dkhot ka pule mynshwa kumne :—

Sawan sha ïing la dang ngir ngir
Ruk-ruk shi narsuh ki Japieh
U khun ba kha mih sngi ka kmie
Nguk nguk u kohnguh khlieh.

Kat kumba ka naw mynta, ka Shitala Koina kam kwah shuh ba un wan la dang step.

Ha ka dkhot 6, ngi pule mynta ba u Bieit ruh u ia "kynslip" ia ka "jyntah bang" shwa ba un leit noh sha ïing ka kmie la jong jar jar, kaba mynshwa ka iathuh ia ngi ba u la leit "shwa ban iabam". Ka pule kumne :

Hapdeng ba shit ka shet ka tiew,
U sieid u thyllah ka Paro :
Ynda lah shet sa ban ia bam
U Bieit u jah shano !

Hangne u kritik u don ar tylli kiei kiei ban jied. Lada u Bieit u jah hadien ba u la dep bam khlem pep kin don na

ki para shakri kiban ïohi ba u leit namar ki la iahun; hynrei lada u leit noh hamar ban sa bam kim put poi pyrkhat satia. Mynta ka dei ka por ba

U kynthih joit
Ha bym pyrkhat ki briew

namarkata sngew iahap ba ka dkhot kan sah kum ha ka snem 1931. "Halor u kulai sop sohbyrthit", ka bamynta ka kham bha ban ia "Halor kulai artet arsut" ha ka dkhot 7 namar um don por shuh ban pynphai shaneng sharum bad lada u leh kumba paw ha ka snem 1931 ka khun syiem kan lap ia u khlem ih ka por. Baroh kiwei pat ki kyntien ne laiñ thymmai ha ki dkhot 10, 11, 13, 14, bad 15 ki i iadei dur bad ka bynta bakut. Ka la ñ "La lap u ksai ka dieng bathain' lei lei ka long ka babiang eh haba ngi ia kynmaw lang bad ka khun syiem ba u Bieileh bieit shisha baroh shisnem, bad ka "La lur u Ñiang thylliew sa lei" kam iahap dur bad ka khyllipmat namar ka pynjew mynsiem noh ia ka Shitala Koina bapli.

3

Ha kane ka ballad ngi lap bunsien ia ka jingpynbud u Soso Tham da la ki jong ki jingsngew kiba pynpaw ia ka jingkyrkieh jong u kibala jan pynhiar kyrdan ia ka poem sha ka Lyric. Kaba mynshwa ka kham duna na kito. Kane ka jingkyrkieh ka pynpaw ba um shym la buh lypa ia ka plot ka parom hynrei u shu rwai ia ka puriskam ba la iathuh da u Rabon Singh. U la leh ia kaba ki myllung kim ju lek, kata ban shim ba baroh ki nongpule ki la tip lypa kumno ka khana kan kut. Kane ka long ka jingduna na ka liang u nongthaw. Lada shim lang ia ka nongrim ba u seng kum u myllung ha kane ka ballad ngi iohi ia u kum u briew uba allad ia ka jingsngew shit mynsiem (emotion) ban mih la ka mih hi, bad ka jingpuson kam da paw eh kumba ha "Ki Khun ka Mariang" bad "U Tiewpathaw", Na ka bynta ki nongpule kiba lah ban sngewthuh ia kane ka jingshem, lah ban sei biang kumba ban ktien ia ki katto katne ki dkhot ba la pynrung khlem dei por kiba pynsniew dur ia ki sur bathiang jong ka.

Ka dkhot 5 ka bynta II kaba u rung hapoh ka jingmut u Bieit bad ba u kynmaw sammut ia ki Aw jong u kam iadei dur bad ka por. Ka symboh pyrkhat ha ka dkhot 9 kaba mut ia kajuh ka biang eh namar la iakut ba un shong ha ïing u syiem. Kumba la kdew lypa na khmat, ha ka dkhot 13 bynta IV u Soso Tham u lah da rai noh hi ba u Bieit un ioh kam thymmai bad ba un pynlyngngoh ia ki babun. Kaba u pynsngew ia ki samla ba ka jingiakynduh lang teng khat kaba long "bneng ha snieh pyrthei" ka wan rah ia jingpynkut nia bakyrkieh eh haba kim pat ai la ka soskular ban ym iakhlad. Nalor kata kane ka long ka jingsngew u Soso Tham hi kaba u la pynpaw shai ha "Ka Lyer ka Dang Sieng."

Ban iathuh noh ba u Bieit u la khreh lypa ban "pdem ia u" khynraw ka Shitala Koina ia kaba um phohsniew, bad ba ka shnong ka khynwin namar u Bieit dang ha ka bynta V ka kloi than, bad ka buh kynroh ia ka jingiaid beit ka jingkhmih lynti ki nongpule, namar ki la sdang nangne hi ban sngewlem ia u samla, bad ban sngewsynei ia u myllung ba u kyrkieh than. Kaba u thoh ha ki dkhot 9 bad 10 bynta VI ka la biang ban batai ia baroh. Ia kane kajuh ka kynja jingmaham ngi lap sa ha ki "Heiho! Ioh dkut u khwai" kaba pynmih ia ka jingkylli mano ba ai ksai : u samla ne u Bieit ? Lada u la ieh kumba ha ka snem 1931 kane ka bynta kan kham itynnat. Tang ka bynta I bad VII kiba iaid beit khlem kynroh.

4

U tyngshop pdeng kane ka Biria dei u Bieit, bad ha baroh ki bynta ngi iohi ia u bad tang ia u hi. Kiwei ki don—u Syiem, ki shakri bad ki khun syiem, hynrei kim paw ha ngi kum ki tyngshop ba iajan bad u Bieit. Ngi lap ia u ha ïing ka kmie la jong ba u pyni lynti ia ka kumno ban poi ha Ïing u syiem. Wat lada ka kmie ka tip ba u Syiem u don lai ngut ki khun samla kynthei kam don jingsuba ei ei ba u khun jong ka u iapmat sa ia ka khun syiem. Kaba ka lah ka long ban iathuh ba ka sngewtieng ban leit sha u syiem. Wat kumno ban iakren bad u Patsha ruh dei u Bieit hi ubs hikai ia ka. Kaba mih na ka hi ka long tang ka jingmynjur, bad ban khreh ialeit noh haba ka mahadei ka ishan khmat ia u khun jong ka. Ngim tip shuh

shibun shaphang jong ka na ka Rwai Parom, namar ym shym la ai bynta ei ei shuh ia ka. Ngi sngew sahnud ba ka long kumne. Ngi iohi ia u syiem bad ka mahadei ruh ba kim don bynta shibun ban leh. Kaba ngi i kumba u syiem u don bynta ka long ynda u Bieit u leit apmiet ia ka Shitala Koina, namar khlem ka hukum jong u, kata kam lah ban jia. Ki khun kynthei sa arngut, bad ki shipai khadar syrtap ki paw ha u kritik bamynta kum ki khunbynriew dew byrtha ym kum ki briew ka doh bad snam. Ngi iohi ia ka bynta ki shakri, bad kata ruh tang ha kawei ka jaka, ha ïing ka mraw tymmen. Ia ka Shitala Koina ngi lap ne iohi ha ka jingmut bunsien ba ka don bad u samla ne bad u Bieit, ym bad ki kmie ki kpa. Haba ka dang marwei ruh ka lah da shong noh ha ïing bakyrpang. Ka long ka samla ba sngew ieit, hynrei ngim iohi ia ka dur ka dar jong ka, ia ka jingheh jingjrong, ia ka khmat ka khmut ruh namar u myllung um shym la lah ban leh kumta. Ka long tang ka briew, hynrei ka trei ka ktah, ka khreh ka khrum. Ngi iohsngew ia ka soskular jong ka ha kawei ka miet ba ka la kloi ban iap bad "U Sier Lapalang". Kam kwah ban pynsngewsih ia u Bieit, ka tyrwa pisa ba un thied jingbam tangba um treh. Ka bakhatduh eh ba ka tyrwa ia u dei u khaw bad u syiar.

Kata ka dei ka miet khatduh jong u kum u shakri. Uta u samla ruh u don bynta tang ha ïing ka Shitala Koina hi. Ngi iohi pat ba ynda la poi kata ka step ban iaphet na shnong kumba la iabuh, um lah satia ban pyndep la ka kular, namar ba kmie joug u ka bud ha kti ha kjat.

U Bieit uba la bat sah ia ka jingmut jong ngi naduh ka sngi nyngkong haduh ka miet khatduh u la ioh ka jingairong airup bakyrpang na u Soso Tham kat haduh ban klet ia kiwei de.

5

Wat la u Soso Tham u la shim ia ka puriskam barim kum ka tynrai jong u, ngi lap ruh ia ka jingphalang u William Cowper ha ka jingmut jong u ha kaba u thaw ia kane ka poem. Kiba pule ia "U John Gilpin" kumba la pynkylla Khasi da u Soso Tham da ki khmat u nongbishar kin iohi ia bun ki symboh pyrkhat u Cowper ba ki

ioh bynta ha kane ka ballad. Lah ban sot katto kane ki laiñ bad dkhot na baroh ar ban kyrshan ia kane ka nia.

Haba u John Gilpin u jubab ia ki jingai jingmut ka mem ban leit iabam khana dap snem ka por shong kha ngi pule:-

"Tang kawei te ka briew." u ong
"Ia nga ka pyniap ngiah;
Phi dei kata kein, kmie kynrad,
Kumta ym bit kyrngah."

Kane ka paw kumne pat ha ka jubab ka kmie ia ka jngai jingmut u khun:-

"Ka buit aiu khun kum kata ?
Sha krem u khla phi phah;
La katta ruh lashai," ka ong,
"Ia phi ngam bit pynlah".

Ka "pynlah" bad ka "kyrngah" ka mut kumjuh hi. Ka sur ka rukom kren ruh kajuh. Ka jingiathuh u John Gilpin shaphang ialade, bad ka jingiathuh u Bieit ruh ia la ka jingtbit, ki long kumjuh hi.

"Ma nga u mahajon linen
U bym kai ruh nga long;
U Kallendar u lok baieit,
Un ai kulai ban shong"

"Bad la baroh ki bieit kum nga
Ki kyllut de artad:
Ba nga pat de, nga pher na ki,
Nga dei u briew ba smat."

U Gilpin u leit pan kulai na u Kallendar, u Bieit u phah wad kam na u syiem. Baroh ar bad Kallendar bad syiem ki dei ki briew bakhraw mynsiem. Kaba u Gilpin u "mastieh" kam iadei shuh bad ka jingim u Bieit, namar ka iadei bad ki riewheh riewhaiñ ne riewlehniam, kumta u Soso u la buh ia kata ka synjuk kyntien ha u syiem haba u kylli :

"Men shong shakri ha ïing jong nga
Me nang ban shad mastieh?"

Ka shnong Edmonton "ka lamwir thlim" haba u shabuk jong u John Gilpin u riew ban sdang ia ka leit bam khana. Ia kane kajuh ka jinglong u Soso Tham u wanrah ha ka Biria tang ba ka shnong u Syiem pat ka "khynwin jlang". Ka jingiapher ka long ba ka jong u Cowper ka la ih ban lamwir namar ki kali bad kulai ki la mareh katba u Soso Tham pat u iathuh sa ia kaban jia, bad ynda u Bieit u la pynher kulai pat ym don shnong ba khynwin! Shisha tang u ksew ubym ju thiah ruh um wiar.

Ka jingpynher kulai u John Gilpin artet arsut ia ka Edmunton ruh ka bat sah ia ka jingsngew sammut u myllung jong ngi haduh ba u la buh khyrdop sa ha ka shnong ka Shitala Koina. Nujor ia kine :

Ki nongap khrong shikhyllipmat
  Ki plie ki khyrdop wang,

Halor u kulai sop sohbyrthit,
  U her ha khyrdop shnong.

kumba la kdew mynshwa, bad ka snem 1931 u pyndonkam ia ka "artet arsut" la kumba pynher kulai u John Gilpin hi.

Une u kritik um kwah shuh ban jied shiah ia kaba u Cowper u la saiñdur ia u Soso Tham hynrei sa tang kawei, bad kata ka long kaba la paw ha baroh ki nongpule. Ka mem u John ka ong ba ka la thngan, ka mem u Bieit ruh ka thngan kumjuh. Namar ngi pule :

Baroh ki pyrta, "Sangeh John !
  Ka ïing ka dei hangne ;
La khriat ka bam bad ngi la thngan"
  Ong u Gilpin, "Nga ruh te."

Khadduh ka ong "Nga thngan nga sliang,
  Da ap, da ap, ko Eeid !"

Kumne u Soso Tham u leh ha bun ki poem jong u. Lehse ha ka por ka ban ym slem shuh ha kaba yn lah ban iathuh pyrthei ia kane ha kawei pat ka ktien.

XX. KI SNGI U HYNNIEW TREP

U MYLLUNG u khot ia ki khun ka ri Khasi ri Pnar baroh kiba kwah ban tip ia ka jingshisha shaphang ki riew hyndai ba kin shah shkor ia kane ka jingiathuh khana shaphang ka jingim jong ki. Kine ki kñi kulong jong ngi ki ju khie thiah dang dum bad ki shong syaid ding sawdong ka lyngwiar dpei ki da iathuh khana shaphang ka pateng ha kaba hok ka ieng rasong.

Naduh ba dang lah pynlong ia ka pyrthei, ka mih ka Sngi, u Bnai bad ki Khlur ha suiñ bad ka pyrthei ia kaba la tap da ka jingdum ka la sdang ban ioh ia ka jingshai jong ka Sngi mynsngi bad jong u Bnai bad ki khlur mynmiet. Ki jingthaw baroh ha pyrthei ki dang ia kren kajuh ka ktien. Kim ju tip ia kita ki blei khyllah, ki ksuid ki khrei, kim shym la mane ruh ia ki namar ba ki ia mane ia u Blei Nongthaw Nongbuh. Hynrei katba ka nangjur ka jingshit ka sngi, nang slem ka rta da ki bnai bad ki snem, bad ki briew baroh ki trei ki ktah ban kynshew kyndiap na la ka jingtrei minot. Ka tyngka jong ki ha kata ka por ka long da ki sbai, ym da ki peisa bad tyngka kot kumba mynta. Ba ki iadih kiad ruh kim ju nang ia ka lamler bad ka thok laiphew jaid bad ki kheiñ sang ban leh kumta. Ki riewhyndai ki im sngi ban pyrkhat bad ban kamai ia ka hok.

Haba ki sngewthuh ba ki la leh pap, ki kñia ha u Blei Nongthaw da u syiar bad ki pynkit ia ka pap ka tim ha u. Dei u syiar ryngkuh uba leit pha ia la ka jingim ban leit khot biang ia ka Sngi ban pynshai ia ka pyrthei, kat kum ka khana pateng Khasi. Dei na kata ka daw ba ki briew ki seng ia ka niam ka rukom ha u syiar namar dei ma u uba ap ia ka jutang Blei najrong man ka miet.

Haba iap u Ñi u kong ki rangbah ba bat ia ka niam ka ïing ka sem, ki leit thang; bad ynda la biang ki sngi ki ia, ki leit thep ia ki shyieng ba lum na jingthang sha ka mawbah-ka pepbah ryngkat bad ka ksing ka lama, ka jingtem jingput haba ki leh rong. Don ruh ki por ba kaba ki pynieng mawbynna-mawnam, ne ki mawdur kynthei-

shynrang. Ki ju pyndep shisien shi snem ia ka phur ka siang, ka niam ba iadei bad ki nongiap. Ki Sohbar bad ki Nangphyllut ki dang leh ia kane ka niam haduh mynta. Haba ki shad mastieh ki da deng da kup da ka ksiar ka rupa, mohon mala, ki ryndia ki muka, ka khor ka khriam, bad kiwei de ban pynphuh pynphieng ia ka jingleh niam.

Kita ki kñi kulong-kumah ki don la ka khyndew ka shyiap, u pud u sam ba ki rep ki thung, kim ju rakot ban tap pud sha khyndew kiwei. Ki long ki briew bakylluid mynsiem shibun, kiba kloi ban iarap iatan ha ki jingdonkam baroh. Ki ju ai kylliang para ma ki khlem don ka thoh ka tar, hynrei ka nongshim kylliang ki kynmaw kyndiang ban siew pat. Ki ia im suk bad ki ia trei lang ia ki kam shnong kam thaw baroh. Ha ka iap ka sa ki ju shong sngi bad leit on thang baroh. Ka jingsynshar ka iaid ryntih, bad iaid beit.

Kita ki longshwa ki ñiewkor ia la ka kur ka jaid, ki kha ki man bad ki sngewthuh ia ka kamram ban leh ha ka imlang-sahlang ki don kiei kiei kiba ki kheiñ sang bad ki kiar ban leh ia kita, namar ki ngeit ba ka pap ka ju lam sha ka iap mynsaw, kum ha kaba pam pyrthat ne dait u khla. Ka jingkit khlieh jong ki ia la ka kur ka jaid ka long ka bakhraw bad ki ieng da ka wait ka stieh na ka bynta jong ka.

Ki don la ki kyrdan bapher ka jingim bad uwei pa uwei u sngewthuh la ka kyrdan. Ki minot ha la ka kam bad la ong ba ym ju don ka kam kaba ki pynsah teng. Bad kynthei bad shynrang ki iatrei lang ia la ki kam:

Ki masi ki blang jong ki ki kmen ha ka Pyrem namar ba ki ioh ia u phlang balung. Ha ka Tlang ki sladieng ki tyrkhong bad u phlang ruh u iap stai. U myllung u la kdew ia ka jingkordor ka Pyrem ha kata ba wad ki mrad ruh ki sngewtynnat shibun bad ki sngaid bha. Mynlyïur pat ki soh ki pai ki san, kumjuh ki jhur ki jhep. Kine ki jingthung ki ih ha ka por Synrai, ka aïom basngewtynnat eh ki nongrep. Ka suiñ bneng hi ka phyrnai mynsynrai, bad ka jingmut jingpyrkhat u nongrep ka la leit sa sha kaban lum ban lang ia u kba sha la ïing.

Ki longshwa ki im ha ka ri u jangew - jathang, ka ri ba met bha u sohphlang. Ki bam ia ki ha ki por ba ki ioh, bad ki khlaiñ ki eh katta katta ka ban phiah kwai ha ka nub khohsiew. Kito kiba bam da ka ja sohriew ruh ki smat kumjuh bad ki im shongprah - shongshang.

Ha kaba batai ia ka jingpuh ktieh myntlang bad mynpyiem, u myllung u iathuh ba ki leh kumta baroh shi sngi bad ki thiah suk mynsiem pat mynmiet. Ha ki sngi balait ki rangbah bad samla shynrang ki leit beh skei, beh bthong, beh khiad bad la ki ksew. Mynmiet ki ju leit kai khynraw shaduh sha kiwei pat ki shnong, hynrei kim ju wan slem sha ïing namar ki wan phai dang tang shu riew u syiar nyngkong. Ha ka bun ki jaka, ki khynraw ki tem duitara bad marynthing baroh shimiet.

U nongrwai u khot biang ia ka ri ban pyrkhat bniah shaphang kane ka jingiathuh khana khamtam ha kine ki sngi ba ki riewstad ki la bun ioh ki shu dam shapoh ka jingdum bym lah peiphang da ka jingbymñiew kor ia la ka jong ka nongrim. U kwah namarkata ba ngin imsngi ban leh ei ei ban tei ia ka ri bad ka jaitbynriew.

2

Kane ka poem ka long ka jingmait lynti sha *Ki Sngi Barim U Hynñiew Trep*, bad ngin sa peit bniah ia ki mat baroh ba la kdew ha kawei pat ka jingpule, ia kaba nga aikyrteng *Na ka Hyndai sha Ka Lawei.*

XX. U SOSO THAM

LA KHA ia u Soso Tham ha ka dong Saitsohpen ka Sohra ha ka snem 1873 ha i Lyngkie Tham bad u Hat Tongper. Ngim tip mynno ? I kong Lyngkie i dei na ka jait myntri ha ka hima Sohra, bad I bah Hat pat i dei iba na Sohkha ha War Jaintia. Lehse u la long u nongkhaïi, lane u khynraw shongskul hangto ba u ia ithuh ithaw bad i kong Lyngkie.

Ka Sohra ka dang long hi ka shnong badonnam wat la ka Sor ka la kynriah noh sha Shillong ha ka snem 1866, namar la sdang hangne ia ka jinghikai skul da ki nogialap niam na Wales. La ju ñiew ia ka ba ka long ka shnong ka jingstad bad ka akor. U Soso Tham hi u la iaroh shibun ia la ka shnong bad u la rwai shaphang jong ka kum ka ri ka Akor.

Ym shym la ioh ki Bui bathikna shaphang ka jinglong khynnah u Soso Tham, bad kiba kumno ki kot ki sla ba la pynpule ia u bad ia ki para ba ialeit skul ha kito ki por. Hynrei na ka jingbuh jingkynmaw ia ki kitab Khasi ba la mih, lah ban pyrkhat ba u la pule ia *Ka Kot Tikir*, *Ka Kot Laiphew*, *Ka Jingiaid Pilgrim*, bad katto katne ki Gospel na ka Kotbah. Kiba bun ki kot dei ha ka ktien Phareng. Um shym la ioh ban pule ia ka *Khasi IV Reader* kum u khynnah skul namar la pynmih ia ka dang ha ka snem 1891 haba u la dap 18 snem. Nga ngeit namarkata ba u la nang bha ia ka ktien Phareng ba pyndonkam ha Iingmane bad ha ki ophis Sorkar baroh, u la sngewthuh ia ki kot baroh ba la pynpule ha ka Upper Primary School ha Nongsawlia ha kaba u la pule. Ym shym la ioh jingtip ruh ia ki snem ba u la leit shongskul ha Nongsawlia. Ha kum kane ka khep, ngan shu antad kumne. La phah skul ia u la kumno kumno ha ka snem 1880 ynda u la dap san snem, namar ym put sngewlah ngeit ba ki kmie ki kpa kin phah skul dangrit eh ha kito ki por. Ka klas A rit ka dang donkam ha ki nongkyndong haduh mynta. Kumta lah ban sngewthuh shaphang u Soso kumne : 1880 Klas A rit, 1881 Klas A heh, 1882 Klas B, 1883 Klas I, 1884 Klas II, 1885 Klas III, 1886 Klas IV bad 1887 Klas V bad 1888 Klas

VI. U F.M Pugh u la iathuh ia ngi ba u Soso u la pyndep bha ia ka Minor, bad kata ka mut ia ka middle English ba ngi khot mynta. Ka jinglong khynnah ka la wai ynda la pas ia ka Minor.

Naduh ba u dang khynnah u la iakyrsum bad ka mariang hi. U Rangbah A.S. Khongphai u thoh ba u Soso "haba u dang khynnah u ianap ia ka tied hile ha Sohra, bad tang ka siat khnam; bad haba u ialeit skul sha Nongsawlia, ki ianap tang ka kheit sohum ka kheit sohot ha lynti, bad nalor kata tang ka iasum ha Putturoi ha Pomsohmen". - *Soso Tham Birth Centrenary Souvenir.* Kane ka pynkynmaw ia nga ia uwei u samla ha London uba la long myllung ba u ju bang kum ia ka kam riam sim. Uta dei u William Wordsworth.

Nalor kito ba la buh jingkynmaw da u bah A.S. Khongphai, ngi lap ba u myllung u sngewbha ban leit tong doh, kheit sohphinam, jhur khlaw kumba paw ha "Ka Pyrem", ban bud ia ki masi ki blang ha lum haba u lait por kumba paw ha "Ki Kshaid Barymphum". U la long ruh u khynnah ba kum "U Khun I Mei" ba u la rwai hadien.

U Soso Tham u la buh jingkynmaw ia ka Sohra kumne:

Ngan leit sha ri Sohra ban kiew sha ki lum,
Ka ri u 'tiew sohkhah, u 'tiew pawang lum ;
Ka ri ka sim pieng, ka ri u Kaitor,
Ka ri ka jingshynrang, ka ri ka akor,

U la rwai ruh shaphang u lapbah Sohra bad ki jingma kiba wan lang bad u slap, bad u la batai ia ka jingshem la jong ha ki kyntien bashai.

Ynda u la pyndep ia ka minor, la don ba ong ba u la wan pule sha Shillong, lehse ha ka snem 1889 ban pule class VII ha Government High School! Lada u la pyndep ia kata ka klas u la dei ban pule sa kawei pat ha ka snem 1890. Ngim shym ioh satia ka jingtip babun shaphang kane. Hynrei na ki jingkheiñ ia ka jingiaid ki snem ha ka jingshakri jong u lah ban pynkut nia ba um put pyndep ia ka klas baphra.

U la long u nonghikai skul bad u la shong thaid ruh kum u nonghikai hi. U Dr. Hamlet Bareh u thoh ba u Soso Tham "u la leit hikai skul shaphang sepngi bad iapeit ia ki skul nongkyndong ha ki katto katne ki jaka". Ka long ka baeh shibun ban pdiang ia katei ka jingantad lymda u nongthoh u lah ban sei ia ki dulir, namar ngi tip ba hadien ba u la shong thaid, um shym la lah shuh ban leit hikai namar ba u pang khrew. Ki nong Mawsynram ki kren shaphang u babu Soso, lah ban long ba dei tang uwei u Soso ba hikai ha kito ki por bad uta dei u myllung jong ngi. Kata ka jinghikai kam shym da long kaba slem, namar ka jingkheiñ por kam shah ia ngi ban mutdur ba u la hikai slem hangto ruh. Ka lah ban long shwa ba un mih ban leit sha Jaintia. La don ruh ka jingong ba u Soso Tham u la pule theology: kumno keiñ lah ban pynrung haduh theology khlem da pyndep shwa ia ka Matrik Serampore bad Cherra diploma kaba la don naduh kito ki por ! Lada u la pule biang ha Sohra, nga lah ban pdiang ba ka long ha Normal Training School ban pynbit ha ka kam hikai, kumba la leh da u Thomas Jones I haba u pynmih nonghikai ia ki skul banyngkong ha ka ri. U don tang ar snem ban jah na ki jingkheiñ bad jingkynmaw ki riew tymmen. Kata ka snem 1891 bad 1892. Namar naduh ka snem 1893 u la leit trei ha ka Upper Primary School ha Shangpung da ka jing-pynshlur ki pastor Khasi bad jong u Rev. W.M. Jenkins. La kumno kumno u Soso Tham u la sdang kam ha Shang-pung ha ka snem 1893, ka snem ba u la shong kurim ruh ia i Kerila Dora Gatphoh. Lada ka jingkheiñ snem ka biang u la dap 20 snem ha kata ka por.

Ha Shangpung bad khyndiat por ha Mokaiaw u la ithuh ia u babu Subor Chynreh, uta u babu uba iathuh khana da ka hapkyntien suda. U babu Soso Tham u ju sngewtynnat bad iasah lang bad uta haba long jingiaseng sha kito ki thaiñ, bad u ju khot ieit ia u Subor da u *poet*. Kum ka jubab, u Subor u ong :

Ma nga u *puit* iaw,
Ma phi ka ngap khlaw.
Ngin ap la shibit,
Un mih su Ionit.

Ha ka snem 1957 nga la ioh lad ban don ha Shangpung arbnai pura. Ha kato ka tlang i kmie u babu Deolewis Hadem iba la tymmen bha i dang im. Namar ba ngi dang ia pyndonkam imat ia *Ka Duitara Ksiar* ha ki skul pdeng, nga la kylli la ita i meirad i kynmaw ne em ia uta u babu Soso. I ong ba i dang shwa ma i ka rta, ne u shwa ma u, katta ruh tang khyndiat eh. Kaei ka jingjia ba i lah ban kynmaw ia une u myllung? I tymmen iba da kynmaw shisha. I iathuh ia kawei. U la long uba ieit ka khwai dohkha, siat mrad, bad ka leit ia khmih kai ia ka jingiasiat thong hapdeng ki Shangpung bad ki Raliang ha trai u Lum Lamare, hajan ka madan Ïalip. Te shisien, ki rangbah Balang ki la leit ban sneng ia u. Ki ïadon lai ngut katba sngewthuh. Ka Balang Khristan ka ju kheiñ ba ka long ka kam ki riewdum ban leh kumta, bad ki babu mishon lei lei kim dei keiñ ban pynshlur ia ka jingiasiat. La iathuh ba u Soso Tham u la jubab kumne :

Tang lai ; phin lah ia nga.?
So bad so long phra.
Sa bad ka Tham lei lei,
La long ha nga khyndei.

Don kiba khot ia u "u babu 9" ruh shipor. Ki rangbah bad ki missionary ki la sngewthuh ia ka nia biria. U la iathuh ba dang lum lut te ia ka jingtip shaphang la ka ri, hynrei "ngan sa tem sur shaphang jong ki kumba leh u Syiem Dabid hyndai". Ym don jingkajia ei ei.

U babu Soso um shym leit ban iakhalai ne iohbynta ia ka dohsniang lada jop ki Shangpung. Um don liang, pynban u tur rak rak shajan u nongphawar hi ban sngap ia ka nia ka jutang. Aiu mo u iohsngew ? U itynnat ia u Rangphawar ba u spong jaiñkhor, lehse ha u hi uta u dei u Tiew Japang. Ka phawar te ka kren shaphang ka jingjop ha ka rong biria, kam dei kaba ïaid beit kum ka phawar Phareng. Ka mih aiu nangne ? Imat u sngewsih ia kata ka jingpyrkhat ki rangbah Balang shaphang la ka jong ka rukom im (culture) bad u da ban arsien arwat ia katto katne na kine ki ktien ;

Jingshai ngi wad sawdong pyrthei ;
  Jingshai ka Ri ngim kheiñ ei ei :
Kum kiwei pat ki sngi kin mih,
Jingshai barim baroh ngin tih :
  U Thied u Phniang Jingshai ba im,
U suh shapoh ki Sngi ba Rim.

Um shym buhrieh ia kata ka jingshisha shaphang ialade na ngi kiba pule. U rwai :

Pyllun kawei ka shad iasiat,
  Ki kad ha shkor, ha sop ki wiat ;
Ba kiew u khnam balieh baiong
Halor ka Sohpdung ne ka Thong,
  Ki seng phawar, ki sin sngewbha,
Ban ieng dawbah ka Rong biria.

—*Ki Sngi Barim u hynñiew Trep*

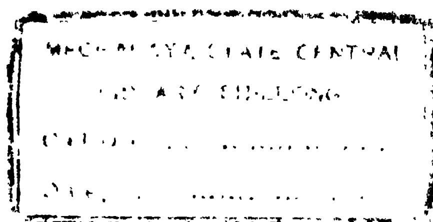
U babu Soso Tham u la pynsah jingkynmaw ia ka jingim bad jingshem jong u ha ki thaiñ Shangpung bad Raliang ha baroh ki kitab poitri jong u. U la neh ha ka kam hikai ha Pnar la kumno kumno haduh ka snem 1903, hapdeng ne ha bakut kata ka snem. Namar u la shong de ha Jowai kumba arsnem duna ne tam. Uwei na ki khun jong u u la iathuh ia nga ba u Soso Tham u la trei kum u muktiar shipor ha Kashari Jowai. Hynrei hapdeng kata ka jingtrei, u ju angnud ban ioh ka kam ha kaba un ioh lad ban peit ia ka jingbha ki khun la jong. Ha ka snem 1905 u la tyrwa ialade ban hikai ha Government High School, hynrei namar ba ki kwah da uba kham stad, la pynslem shipor ia kata ka jingthung kam, tad haduh ba uta uwei u la kyntaid ba ka jingjied ka poi sha u haduh jan kut ka snem. U la sdang ban hikai naduh ka 15 tarik October 1905 kum u class master ha ka class VII (C) mynba ka klas ka dang long ha ka Seng Jingtip, ka YMCA bamynta ha Mawkhar. La buh ruh ia u ban hikai Khasi haduh class X. Dei ha kito ki por ba u la khih pisa ban pynmih kot Khasi, bad kata ka jingkhih ka la pynmih ia ka jingpynkylla Khasi da u hi ia ka *Aesop's Fables*, bad la bud ia kane da *Ki Paetry Khasi, Ka Jingim U Trai jong Ngi*, bad *Ki Sngi Barim U Hynñiew Trep.* U la pynwan ruh sha ka

Khasi ia katto katne ki poem Phareng, kynthup ia artylli ki jingrwai niam.

U la shong thaid na ka kam ha ka 30 tarik June 1931. Ha kato ka por ka rta ban shong thaid ki nonghikai ka dang long haduh 60 snem. Hato ka lah ban long ba la kha ia u Soso Tham ha ka 1 tarik July 1873 ? Ka lah ban long ruh, tang ba don ei ei kaba pynsuba ba ka por shong thaid ka la long 58 snem ruh, namar don ka jingpyrshang ban buh ia ka snem ba kha ia u ha ka 1875.

Na ka Kerila Gatphoh u la ioh kine ki khun : U Greenhill Gatphoh, ka Ancil Gatphoh, u Primrose Gatphoh, u Francis Gatphoh, bad u Albert Gatphoh. Na ka lok baar, ka Rosamon Giri Nongrum, um shym ioh khun shuh.

U Soso Tham u la long shirta u dkhot ka Balang Presbyterian hynrei shwa ban khlad noh na kane ka pyrthei u la pyniasoh ialade bad ka Church of England. U la khlad noh na ngi ha ka 18 tarik December 1940, bad ia ka jingtrei shitom jong u la burom da ka pateng kaba hadien ia u.


CENTRAL